

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Szociológiai Intézet

Szociológia BA

Mintavételi technikák egy posztmodern korban

Konzulens tanár:

Daróczy Gergely

Óraadó tanár

Készítette:

Székely Balázs

Szociológia BA

Piliscsaba, 2011.

Tartalom

<i>Bevezetés</i>	4
<i>A posztmodern kor</i>	5
<i>Liberális demokráciák és a posztmodern kor</i>	15
<i>A normák megítélésének változása a posztmodernben</i>	18
<i>Vallásosság és hit a posztmodernben</i>	26
<i>Fontos gyermeki tulajdonságok a posztmodernben</i>	33
<i>Mintavételezés a posztmodernben</i>	37
<i>A módszertan</i>	37
<i>A szimuláció</i>	38
<i>Összegzés</i>	44
<i>Felhasznált Irodalom</i>	48
<i>Melléklet</i>	50

Bevezetés

Dolgozatom keretein belül azt a kérdést vizsgálom először, hogy miként értelmezhető a posztmodern kor a társadalomtudományok keretén belül. Sajnos pontos definíciót nem fogok tudni adni arra, hogy mi is lehet ez, ugyanis rengetegen, sok szemszögből vizsgálták ezt a "jelenséget" és fogalmazták meg saját definíciójukat. Én pár ilyen leírásból merítve szeretnék egy összefoglalószerű bemutatást nyújtani erről az éráról.

Korszakokról azért beszélhetünk, mert valamilyen szempontból nézve (a tudományokéból például) változás megy végbe a világban és ezáltal új dolgokat fedeznek fel (ipari forradalom → "modern kor"), új "áramlatok" (egyenlőség, szabadság elvei) hatnak az emberekre, államokra, világképekre, tudományokra, stb. Társadalomtudományi szemszögből nézve azt mondhatjuk, hogy a korszakok változásával a társadalmak, az emberek is megváltoznak - azt hogy ezek a változások bizonyos filozófiai, tudományos, stb. paradigmák hatására történnek vagy fordítva nehézkes eldönteni, nem is szeretnék erre a feladatra vállalkozni, ugyanis dolgozatom témájához ez nem kötődik szorosan. Ebből adódóan azt is meg fogom vizsgálni, hogy megfigyelhetőek-e változások bizonyos területeken a szemléletmódot, viselkedést, gondolkodást tekintve.

A dolgozat egyik részét annak szeretném szentelni, hogy bemutassam, a posztmodern kor eredményezte individualizáció milyen kapcsolatban állhat a politikai berendezkedéssel, kifejezetten a demokráciára gondolok itt. Ugyanis úgy gondolom a politikai berendezkedés megváltozásának hatására a társadalmi berendezkedés megváltozik, például ez az államforma elősegíti a társadalom atomizálódását.

Úgy gondolom, hogy az 1980-as évektől kezdve egyfajta normavesztés figyelhető meg a magyar társadalomban. Ezt például olyan változókból - az emberek általi megítéléséből - szeretném kimutatni, mint az abortusz kérdése vagy a válásról való vélekedés.

Egy másik hipotézisem, hogy a posztmodern korban a nagy ideológiák, világnézetek megkérdőjeleződnek és az emberek szemléletmódja heterogénebbé válik. Itt kimondottan a

vallásra szeretném fókuszálni az elemzést, hogy érezhető-e valami abból, amit Max Weber már a modern korban is "varázstalanodásnak" nevezett.

Az ember egyik alapvető közege a család, dolgozatomban során kitérek majd arra, hogy az idő előrehaladtával az emberek milyen jellemzőket tartanak fontosnak egy gyermeknél. Ezt is próbálom majd bemutatni és ennek egy kicsit "bővebb" jelentést adni.

Ezek után térek rá a cím "mintavételi technikák" részére, vagyis statisztikai módszerek segítségével próbálom alátámasztani, azokat az állításaimat, miszerint a posztmodern korban az individualizáció beindulásával és/vagy felgyorsulásával a társadalmi csoportok, rétegek eltűnni látszanak, heterogénebbé válik a társadalom. Ennek tükrében kíváncsi vagyok arra, hogy a társadalomtudományi kutatásokban (itt főként a szociológiai kutatásokra gondolok) használt mintavételezési technikáknak van-e még létjogosultsága. Amennyiben igen, eltérő eredményekhez vezetnek-e ugyanazok a technikák egy "új társadalomban", milyen hatásai lehetnek ennek az átalakulásnak az empirikus vizsgálatokra.

Jobban konkretizálva az előbbi feltevésemet, azt merem állítani, hogy a társadalom individualizálódásának hatására a mintavételezés során a mintavételi hiba értéke növekszik, ezt statisztikai szimuláció segítségével próbálom alátámasztani.

A dolgozatomban tett állításaim vizsgálatára az Európai Értékrend Vizsgálat (European Value Study¹) adatbázisait használtam fel, melyek négy hullámban lezajlott kutatás eredményei az 1982-es, 1991-es, 1999-es és a 2008-as évekből valók. A rendelkezésemre álló adatbázisokból másodelemzéssel szeretném igazolni vagy elvetni a normavesztéssel, a vallásossággal és a gyermeki tulajdonságokkal kapcsolatos hipotéziseimet.

Köszönettel tartozom témavezetőmnek, aki segített a téma kidolgozása során és segítségével sikerült elsajátítanom az R programcsomag használatát, amely nagy segítségemre volt a dolgozat empirikus részének kidolgozása során.

A posztmodern kor

Mit nevezhetünk posztmodern kornak? Mit értünk ezen a megnevezésen?

¹ Továbbiakban EVS

A posztmodern kort nehéz egyöntetűen bizonyos időbeli keretek közé szorítani, meghatározni, hogy bizonyos változások a modernhez képest pontosan mikor indultak be. Ha el akarjuk helyezni az idősíkon akkor körül belül a második világháború vége, de talán inkább az 1960-as évek az, amit kijelölhetünk a kezdeteként. Azért nem pontosan az egyik vagy a másik, mert a posztmodern kor "kialakulása" olyan tényezők eredménye lehet, mint például a világháború tisztogatásai vagy a háború végével beállt két nagy pólusba szerveződött világ, a "kelet" totalitárius kommunista berendezkedése és a "nyugat" demokratikus, kapitalista berendezkedése. Az előbbieken felsorolt tényezők és a posztmodern kor kezdetének összekapcsolása bizonyos szempontból önkényes. Ugyanis, ha a nagy ideológiákat nézzük a második világháború végével a fasiszta ideológia megbukott, de a kommunizmus még mindig nyeregben volt, így az ideológiák harca (pláne a hidegháborúra, ha gondolunk) még mindig tartott. Tehát, ha azt mondtam a posztmodern már elkezdődött, akkor a '80-as években és a '90-es évek elején történt események "elmélyítették" (itt a Szovjetunió szétesésére gondolok), mert a kétpólusú világrend felbomlásával az ideológiák harca befejeződött (megbukott a XX. század egy másik nagy ideológiája), a szovjet rezsim országai demokratizálódtak és bekapcsolódtak a kapitalista világgazdaságba.

Jean-Francois Lyotard a posztmodern állapot című tanulmányában úgy határozza meg a posztmodern, mint a nagy elbeszélésekkel szembeni bizalmatlanság, a metanarratívák hiteleinek elvesztése. Azt állítja, hogy ezek helyébe "kisebb" narratívák lépnek, amelyek nem univerzális, átfogó elbeszélések.² Ennek következtében a modern utáni korban ezeknek a narratíváknak az igazságértéke már nem lesz olyan fontos, így a racionalitás alapjává az érvényesség válik.³ A posztmodern állapot című tanulmány elején Lyotard utal arra, hogy a nagy elbeszélések elhagyásával a legitimáció kérdése is veszélybe kerül. Feltevése szerint a hatalom legitimitása a teljesítmények maximalizálásból fakadna. "Légy operacionális, vagy tűnj el."⁴ Az operacionalitás kritériumát pedig technikainak állítja be, amely - mint említettem volt - nem alkalmas az igazság és az igazságosság kérdésének eldöntésére.

Egy másik fontos kérdés a posztmodern korral kapcsolatban a tudás. Ugyanis Lyotardnál maradva, a tudás állapota, milyensége megváltozott a posztmodern kor

² Jean-Francois Lyotard (1993): 8

³ Szepessy Péter (2006): 30

⁴ Jean-Francois Lyotard (1993): 9

beköszöntével. Ugyanis korábban a tudás a nagy metaelbeszélésekből származott és ezek hitelének elvesztése miatt kisebb diskurzusokra estek szét, mint korábban felvázoltam. Mivel a posztmodernben kisebb narratívák, diskurzusok a meghatározóak - sokféle diskurzus létezhet akár egymás mellett is létezhetnek, mert már nem az igazságértéke az alapja ezek racionalitásának - a tudás is megváltozott. Ennek egyik fontos háttere a technikai fejlődés, amely ebben közrejátszott. Ez megfigyelhető például a tudományok terén is - a posztmodernre szerinte⁵ a tudományos tudás is egyfajta diskurzussá változott - kiemeli például, hogy a genetika tudománya saját elméleti hátterét a kibernetika szolgáltatja.⁶ Ez alapján a tudás eredményezte ismeret akkor tud - a korábban említett operacionalitásnak - eleget tenni, ha lefordítható az informatika nyelvére. Ennek egyik eredménye az, hogy a számítástechnika teret hódít a tudásban. Vagyis átadható, felfedezhető, elsajátítható akkor lesz, ha számítógépnyelvre fordíthatóak és vissza.⁷ Ez előre vetítette a számítástechnika egyfajta egyeduralmát, ha belegondolunk helytállóan, hiszen napjainkban például a felsőoktatást szemügyre véve a diákok számára, akik egy adott intézmény tanulói, már bekerülésükhöz is szükséges volt ennek a technikának a "közbenjárása".⁸ Továbbá, az általuk áhított tudás megszerzéséhez, melyeket különböző előadások és szemináriumok keretein belül sajátíthatnak el, egy számítástechnikai rendszerben kell, hogy felvegyék a tantárgyaikat egy félévre. Tehát a tudáshoz való hozzáférésük például ezen a számítástechnikával kikövezett úton keresztül történik.

Lyotard ebből a folyamatból azt következteti még, hogy a posztmodernben így a tudás előállítóinak és felhasználóinak viszonya is megváltozik, a tudás is egyfajta árucikké minősül át a korábbi képzéshez, művelődéshez képest. Napjainkban erre példaként a különböző tanfolyamokat tudom felhozni, ahol bizonyos tudást szerezhetsz az ember, amennyiben befizet egy ilyen tanfolyamra. Nem csak ilyen "kis méretben" nézve a tudás egyfajta gazdasági ágazattá válik.

Ebből a szemszögből nézve maga a tudás egyfajta hatalommá válik, amely már nem csak az államok hatalmát jelölheti, hanem megjelentek különböző olyan vállalatok, melyek mérete akkorára nőtt, hogy vetekszik egyes államok hatalmával. Hatalmi szempontból felvetődik a kérdés, hogy ki fogja birtokolni a tudást, mint Lyotardnál konkrétan

⁵ Lyotard szerint.

⁶ Ezzel a példával azt is akarja szemléltetni Lyotard, hogy a tudás egyik funkciójára, a kutatásra hatottak ezek az átalakulások, melyek a technikai fejlődésnek köszönhetőek.

⁷ A termelőknek és a felhasználóknak kell legyen erre alkalmas hátterük.

⁸ Például a felvételi jelentkezési lapok feldolgozása során, nem is beszélve azokról akik például interneten jelentkeztek.

megjelenik "Ki fog tudni?"⁹ Ehhez példát a tanulmányból véve, például az információ szempontjából, amit mondjuk műholdak segítségével szórnak szét a világ számára, ki lesz az aki ellenőrizni tudja ezeket a csatornákat, a kormányok? vagy a műholdat működtető cégek?¹⁰

Az előzőekben felvázoltak alapján elmondható, hogy a tudás a posztmodern korban a hatalom fontos aspektusa lett, akár a tudás "birtoklását" tekintve, akár például ennek felhasználása hadászati célokra. Kitekintésként felhoznám itt még Francis Fukuyamát, aki A történelem vége és az utolsó ember című könyvében kísérletet tesz arra, hogy egy irányzatos történelmet mutasson be, melynek - szerinte - a végére értünk. Ebben a művében szerinte a történelemnek¹¹ az irányát egy dolog tudja egyöntetűen kijelölni és ez pedig a tudás, méghozzá a modern természettudományokat ruházza fel ilyen szereppel.

A posztmodern tudás előbbi fejtegetésiből adódóan az egyén viszonya a tudáshoz és az információhoz megváltozik. A metanarratívák elvesztésével és a kisebb narratívák diskurzusok térnyerésének következtében folyamatosan távol az effajta diskurzusok horizontja így mennyiségük is, ami azt eredményezi, hogy az egyénnek rengeteg helyről érkezhetsz az információ, az ismeret, de a posztmodernben ennek a mikéntje változik meg a modernnel szemben. Méghozzá a posztmodern ember egyre kevésbé "tulajdonol" első kézből származó információkat, vagyis tapasztalása egyre kevesebb lesz és megnő a második kézből származó információk aránya az egyén ismeretszerzéseiben.¹² Én ezt úgy tudnám lefordítani, hogy a posztmodern embere inkább hall valamit, mint megtapasztalja azt. Bármennyire is igyekszik a kiszolgáltatottság ellen visszanyúlni ezekhez a "tapasztalatokhoz" - amelyek, mint előbb írtam valószínűleg nagyobb arányban már átmediáltak.¹³ Ezeknek a következtében a második kézből szerzett információk, ismeretek származási helye elhomályosul vagy el is veszik az egyén számára.

A már sokszor felemlített megállapítás - miszerint a metanarratívákba vetett hit elveszett és sok kisebb narratíva a jellemző a posztmodernre - alapján is körvonalazódik, hogy a posztmodern egyik tulajdonsága az, hogy sok a lehetőség. Kifejtve ezt, ebben a korban az egyének számára kínálkozó lehetőségek, választások, stb. száma

⁹ Jean-Francois Lyotard (1993): 18

¹⁰ Ez a példa szemlélteti azt is, hogy a multinacionális vállalatok, milyen "erősek" lettek, lehetnek vagy lesznek.

¹¹ Ez a kifejezés nála kicsit másabb felfogásban szerepel, melyről a későbbiekben még kitérek.

¹² Pethő Bertalan (1996)

¹³ Pethő Bertalan (1996)

megsokszorozódik a korábbi korokhoz képest. Itt még csak az információ, illetve nyelvi oldalról állítom ezt. Rengeteg helyről szerezhetsz az ember információt, ismeretet, maguknak az ismereteknek a sokfélesége is azt eredményezi, hogy a posztmodern embere szinte elmerül az információk tengerében, hiszen már nem fontos, hogy egy ismeret vagy információ igazságértéke milyen csupán az, hogy érvényes-e. Például a fizika tudományában a kvantummechanika még jelenleg az uralkodó kiindulási pont, ám nem is olyan régen megjelent egy másik nagy elmélet, a húr elmélet, amely szintén megállja a helyét bizonyos szempontok alapján. Egyiket se tudjuk az igaz elméletnek nevezni, mert bizonyos szemszögből mindkettő érvényes és jelenleg már ez az ami fontos.

A következő, amit szemügyre kell venni a posztmodernnel kapcsolatban az a társadalomban történő változás. Ugyanis a modernnel szemben több dimenziót tekintve is a posztmodern társadalom más tulajdonságokkal bír, mint a modern "elődje". Ezt meg lehet vizsgálni a munka szemszögéből, a politikai berendezkedés szemszögéből, gazdasági szemszögből is van rá mód.

Kiindulópontként azt az állítást tudnám felhozni, ami Ulrich Becktől származik, vagyis "*a társadalmi reprodukció egységévé az egyén vált.*"¹⁴ A posztmodern korban tehát az új "alapegység" az ember maga, "*az individualizáció az egyént helyezi a társadalmi valóság középpontjába.*"¹⁵ Ezáltal a korábbi korok (mint például a modern) társadalmaival szemben a posztmodernben eltűntek vagy eltűnnek a korábban "megszokott" társadalmi szerveződések, ezalatt például a társadalmi osztályokra és rétegekre gondolok. 1945 után a jóléti államokat tekintve "*az individualizáció folyamatában a társadalmi osztályok hagyományait veszítették és megszűntek.*"¹⁶ Tehát innentől kezdve egyes emberekről beszélhetünk a társadalom posztmoderni értelmében.

Hogy ezt az osztálytalanodást a jóléti államok kapcsán hoztam fel fontos tényező, ugyanis a posztmodern változások természetükből adódóan sokfélék és egyediek lehetnek, így minden egyes esetre nem tudom száz százalékosan vonatkoztatni. Fukuyama fejtegetéseiben a liberális demokráciák leírásánál találkoztam olyan tényezőkkel, melyek hasonlóságot mutatnak a posztmodern tulajdonságokkal.

¹⁴ Pikó Bettina (2003): 37

¹⁵ Pikó Bettina (2003): 90

¹⁶ Ulrich Beck (2003): 162

Az előbb tárgyalt individualizáció nem hirtelen történt a társadalomban. Fukuyama könyvében olvastam egy Hegeltől származó gondolatot - *"Az emberi vágy természete így Hegel szerint nincs mindörökre meghatározva, hanem együtt változik a korokkal és kultúrákkal."*¹⁷ - ebből következtetem, hogy az emberi vággal maga az ember is ugyanúgy változik, vagyis az individualizálódás folyamata bizonyos egyéb változások eredményeként jött létre.

Ha belegondolunk akkor a, már említett Lyotard féle elgondolás, metanarratíváinak szétesése és kisebb narratívák, diskurzusok térnyerése egyfajta egység darabokra hullása, széttöredezése. Ennek következtében például a tudományban és a technikai fejlődésben is egymás mellett több utat nyitottak meg, ha például megnézzük, hogy az egyetemeken mennyi új szak jelent meg az utóbbi időben.

A széttagolódás nem csak társadalmi szinten figyelhető meg. Azon az úton elindulva, melyen a posztmodernt kötöttem a liberális democráciákhoz (jóléti államok), magától értetődő, hogy ezek létrejöttéhez szükséges a hatalmi ágak különválasztása, a politikai pluralizmusnak köszönhetően és ennek a bürokráciát erősítő hatása következtében az intézményi háttér nem csupán a három hatalmi ágra bomlik szét, hanem sokkal inkább széttördelődik és kisebb intézményi "egységek" jönnek létre.

Továbbá a vallások témaköre az amit még a nagy elbeszélések kategóriájába tartozónak érzek. Mivel mint korábban láttuk ez(ek) hitelüket veszítették ezért a vallás szerepe is meggyengült (erre még visszatérek a későbbiekben), felerősödni látszik a weberi varázstalanodás. Fukuyama például azt írja, hogy a vallás az egy olyan dolog volt a modern korban, amely elősegítette erős közösségek kialakulását és jól működő összhangját az embereknek, tehát fontos volt a társadalmi csoportosulások kialakulásában és megtartásában. Ám a liberális eszmék térnyerésével, és a posztmodern eljöttével ezek a vallásból származó kohéziós erők eltűntek vagy meggyengültek. Ez köszönhető annak például, amiről már korábban szó esett, a racionalitásnak, amely kulcsa lett a posztmodern létnek, valamint ha Lyotardra vezetjük vissza ennek a metanarratívának a hitelvesztésének. Ugyanakkor a lehetőségek szemszögéből nézve, akár napjainkban is, folyamatosan jelennek meg új vallások, szekták, amelyek vagy sikeresnek bizonyulnak vagy nem, de az egyén számára a nagy ideológiák helyett még több kicsiből "kell" választania, amely választás súlya - a lehetőségek sokasága miatt is - a posztmodernre megnő, így

¹⁷ Francis Fukuyama (1994)

eredményezve azt, hogy az egyén számára nehezebb lesz elviselni az ebből adódó nyomást, mondhatni negatívabb a hangulat, ami jellemzővé válik.

Következőként a technikai fejlődés hatását vizsgálám meg. Korábban írtam róla, hogy a technikai fejlődés igen nagy mértékben felgyorsult a posztmodern érában. Ennek köszönhetően a technikai eszközök horizontja is folyamatosan tárgult, tárgul. Erre rámutatott Daniel Bell, miszerint az 1880 és az 1919 közötti új találmányok üzleti lehetőségeinek felfedezése körül belül 30 évbe telt, az 1945 és 1967 közötti időszakra ez kevesebb, mint 1/3-ra csökkent.¹⁸ Ebből következtethető, hogy napjainkra ez az időintervallum még jobban csökkent és a számítástechnika "robbanásával" már majdnem hetekben mérhető. Az információ tekintetében például a telekommunikáció világában a mobiltelefonok bizonyos, egyre újabb típusai - újabb funkciókkal, lehetőségekkel fél vagy egy évente jelennek meg. A technika szerteágazóvá válása miatt is beszélhetünk a lehetőségek megsokszorozódásáról, ami kihat más területekre is. Az iparosodás korában a technikai vívmányok elősegítették a munkafolyamatok meggyorsítását és kevesebb energia befektetést eredményeztek. A "posztmodern ipari forradalom" hatása úgy figyelhető meg, hogy a munkát is "kisebb egységekre bontja". Valamint a munkapiacok szempontjából az alkalmazkodás lesz az ami fontos, tehát a munka "irányítja" az embert. *"A munkapiacok akkor lehetnek hatékonyak, ha a munkaerő egyre mozgékonyabbá válik: a munkások nem ragaszkodhatnak mindvégig egy bizonyos szakmához,..."*¹⁹ Fukuyama ehhez hozzáteszi, hogy ennek a munka diktálta "mozgásnak" nagyon erős bomlasztó hatása van a tradicionális társadalmi csoportokra.²⁰ Tehát ezzel is visszakanyarodtunk arra, hogy a posztmodernben a korábbi osztályok és rétegek felbomlottak vagy felbomlanak és egyedülivé válik az ember.

Ha azt állítottam, hogy a társadalom alapjává az egyén vált, akkor ebből azt következtethetem, hogy az úgynevezett társadalom atomizálódott, vagyis a posztmodern társadalom szétagolt, szétagolt. *"Ennek kézzelfogható statisztikai bizonyítéka nemcsak a válások elszaporodása, hanem a házasságkötések számának drámai csökkenése, valamint az egyszemélyes háztartások emelkedése is."*²¹ Mint korábban is említettem az egyedülivé válás negatív érzést eredményez az emberben így *"a posztmodern ember bizonytalan."*²²

¹⁸ Francis Fukuyama (1994): 143

¹⁹ Francis Fukuyama (1994): 124

²⁰ Francis Fukuyama (1994): 124

²¹ Pikó Bettina (2003): 90

²² Pikó Bettina (2003): 41

Ebből a bizonytalanságból fakad, hogy olyan dolgokat keres, amelyek biztonságot nyújtanak és a posztmodernben ez a racionalitás alapján fog működni, mint már korábban szót ejtettem erről. Erre még Ulrich Becktől tudnék példát felhozni, aki azt mondja, hogy ebben a korban az individualizálódás létező dolog, de háromszorosan történik. Elsőként a korábbi társadalmi formáktól való eloldódás, a második *"a hagyományos biztonság elvesztése a cselekvésről való tudás, a hit és az uralkodó normák tekintetében."*²³

A Beck-i individualizáció szempontjából az ember életútja az ami megváltozik a korábbihoz képest, ugyanis a korábbi kötődések és kapcsolatok ezeknek az életútterveknek a szempontjából kerülnek háttérbe, és ezzel együtt új függőségek alakulnak ki.²⁴ Ám ez a folyamat, bármennyire is úgy tűnik, hogy nagymértékű önmegvalósítás és önállóság alakul ki, ellehetetleníti ezeket. Ugyanis a korábbi kötelek helyébe újak lépnek, mégpedig a munkaerőpiac és a *"fogyasztói lét kényszere"*²⁵ és ezek irányítják az egyén életútját. Ha belegondolunk napjainkban az emberek mind külön egyéniségek akarnak lenni és ezek alapján próbálják alakítani az életüket, sokan követik a divatot és a legújabb ruhákat veszik meg, mások a technikai vívmányok terén próbálják felvenni a tempót, a legújabb mobiltelefonok, zenelejátszók megvásárlásával, sokan egy olyan munka megszerzésén fáradoznak, amely nem feltétlen kielégítő számukra ám magas fizetéssel és presztízzsel jár - ez alapján választanak egyetemi szakot például. Az önmegvalósítást tekintve például "önjelölt" művészek nőnek ki a földből, új "művészi szubkultúra" van kialakulóban, amelyben mindenki hangsúlyozza egyéniségét, mégis szabad szemmel is megfigyelhető a hasonlóság a "csoport" tagjai között, bizonyos szempontok alapján.

Tehát ki merem jelenteni, hogy a posztmodern korban, esetleg napjainkra a fogyasztás, a fogyasztói kultúra lett az új "úr". Az emberek számára a posztmodernre a fogyasztás új normává alakult.²⁶ Ez azért is mondható lehetségesnek, mert a fogyasztási cikkek jelentése megváltozott a modernhez képest. Az emberek számára a posztmodernben a fogyasztás szimbolikus jelentőséggel bír, vagyis a tárgyakat egyfajta életérzéssel kapcsolják már össze az emberek.²⁷ Ebből több minden következik. Ha a tárgyak - fogyasztási cikkek átalakultak és életérzést fejeznek ki, akkor az mondható el, hogy ennek nagy szerepe van a társadalmi atom (az egyén) "identitásának" szempontjából. Vagyis a

²³ Ulrich Beck (2003): 233

²⁴ Ulrich Beck (2003): 238

²⁵ Ulrich Beck (2003): 238

²⁶ Pikó Bettina (2003)

²⁷ Pikó Bettina (2003)

posztmodern érában az emberek személyiségének kifejeződése, megítélése az alapján történik, hogy minek a birtokában van az egyén.²⁸ Így azt gondolom, hogy a posztmodern ember útkeresése már nem bizonyos nagy ideológiákon, világmagyarázó elméleteken vagy a valláson keresztül történik - már csak azért sem, mert mint Lyotard jelezte, hogy ezek már hitelüket veszítették - a posztmodern ember számára az új templom a bevásárlóközpont, ahol "meghatározhatja" önmagát, identitását.

Ugyanakkor, ez a függőség azt is eredményezi, hogy az ember hiába érzi úgy, hogy maga határozza meg identitását és életét, mégis kívülről irányíthatóvá válik. Egyfajta kívülről irányítottság jelenik meg, melyre Riesman már felhívta a figyelmet.²⁹ Illetve a posztmodern kor fejezet elején említettem, hogy a technikai fejlődés eredményeként új "erők" jelennek meg mégpedig a multinacionális vállalatok, melyek számára a tőkefelhalmozás az egyik legfontosabb tevékenység. Ezek a vállalatok lesznek azok, amelyek meghatározzák a fogyasztási trendeket és mértéket. Vagyis a szórakozás, a híradás, a vásárlás, a nyaralás és minden egyéb fogyasztási forma ezek által meghatározott iránnyal működik. Megnézve, hogy Budapesten az utóbbi években épült bevásárlóközpontok például úgy épültek, hogy velük egyben vagy hozzájuk közel lakóparkot is kialakítottak, mondhatni a bevásárlóközpontokban is van már lehetőség lakni. Ezzel is jobban integrálva a fogyasztás utáni vágyat az emberekben. A posztmodernt találóan McWorld³⁰ elnevezéssel is illették, melynek lényege, hogy "*a profitmaximalizálás érdekében átformálja az emberi viselkedést*,"³¹ már a nagyvállalatok szempontjából. Illetve ebben az érában a gazdaság sikerességének a záloga már nem a termelés kontrollálása, hanem a fogyasztás szinten tartása.³² Ez alapján lesz az emberből egyfajta kívülről meghatározott "fogyasztógép".

A másik ilyen, életutat meghatározó tényező, a munka. A posztmodernre az egyik létfenntartó erővé vált a munkapiac.³³ Ennek a hatása abban is megfigyelhető, hogy a képzettség majdnem hogy nélkülözhetetlen lett az érvényesülés szempontjából. Vagyis egy új identitásformáló erő lett, hogy ki mit tanul meg és milyen munkát végez. A posztmodern presztízs másik meghatározó tényezője így a munka lett, hogy ki milyen beosztásban van, milyen képzettséggel rendelkezik. Ugyanis már a képzettség hiányában az egyén

²⁸ Pikó Bettina (2003)

²⁹ Pikó Bettina (2003): 33

³⁰ Pikó Bettina (2003): 40

³¹ Pikó Bettina (2003): 41

³² Pikó Bettina (2003): 41

³³ Ulrich Beck (2003): 242

kiszorulhat a munkapiacról, ami egyenes utat jelenthet ahhoz, hogy kiszoruljon a társadalomból is.³⁴ A felsőoktatás megnyílása és befogadóképességének növelése, valamint a felsőoktatásban résztvevők számának megnövekedése napjainkban is megfigyelhető jelenség a korábbi időszakokhoz képest. Ebből azt következtetem, hogy az emberek számára ez lett a társadalmi elfogadottság alapja, hogy részt vegyenek a felsőoktatásban. Sokan nem is feltétlenül az általuk végzett szak iránti elhivatottság-tudat miatt, inkább csak azért, hogy szüleik elvárásának megfeleljenek vagy környezetük olyannak lássa őket, mint amilyennek hiszik, hogy látszaniuk kell.

A munka olyannyira központi szerephez jutott az egyéni életutakban, hogy a posztmodernben egy újfajta addikció jelent meg mégpedig a munkafüggőség. Ez a munkafüggőség pedig kihatással van a társas kapcsolatokra is. Ugyanúgy, ahogyan egy másik áramlatnak, mégpedig a szingli kultúrának. A szingli kultúra nem jelent mást mint tudatos egyedüllétet vagy egyedülélést.³⁵ A szingli kultúra jellegzetességei között megtalálható például a fogyasztási szokásokhoz való nagyfokú alkalmazkodás, mely magatartást tekintve egyfajta hedonizmust eredményez.³⁶ Mindkét esetben az mondható el, hogy alacsony alkalmazkodóképesség figyelhető meg a társas kapcsolataik terén. A workaholic jelenség másik eredménye a családi és párkapcsolati hiányosságok, vagyis a munkaholista nem képes megállni a helyét ezekben a viszonyokban és az idő előrehaladtával minden élettevékenységet háttérbe szorítja a munkával szemben.³⁷

Ezen jelenségekből azt tudom leszűrni, hogy a posztmodern embere egyedül jelenik meg a társadalomban, mint önálló individuum. Identitását, személyiségét maga által meghatározhatónak, meghatározottnak véli és nem veszi észre, hogy pont az önállóság igénye miatt válik kívülről irányítottá. Ennek színtereivé vált a munka és a fogyasztás világa a posztmodern érában, és már elvesztek azok a csoportok, osztályok vagy csak a család korábban megszokott biztonságot nyújtó szerepei, amikbe kapaszkodhatnának, valamint az igazság szükségének nélkülözése miatt is a rengeteg információ és lehetőség tengerében bizonytalanná válik. Az embert már nem maga, hanem környezete formálja, erre egy találó fejtegetést idéznék: "*...az embert mindig az alkotja, amit mondanak róla,*

³⁴ Ulrich Beck (2003)

³⁵ Pikó Bettina (2003): 90

³⁶ Pikó Bettina (2003): 90

³⁷ Pikó Bettina (2003): 91

vagy amivel kapcsolatba hozzák...Olyan világ ez, melyben a megélt események függetlenné váltak az embertől..."³⁸

Liberális demokráciák és a posztmodern kor

Az előző részben vázoltam azt, hogy a posztmodern kor milyen tulajdonságokkal bír. Most arra teszek kísérletet, hogy összehasonlítsam a liberális demokráciák tulajdonságait és a posztmodern kor tulajdonságait. Az ötlet Francis Fukuyama A történelem vége és az utolsó ember című könyve alapján fogalmazódott meg bennem. Ugyanis a könyvben található fejtegetések és leírások erről a politikai berendezkedésről bizonyos helyeken a posztmodernnel összeköthető részeket tartalmazott.

Fukuyama abból az állításból indul ki, hogy a történelem végére értünk. Nála a történelem nem feltétlenül azt jelenti, amit az iskolában megtanultunk, hanem egy irányzatos egységes folyamat, amelyen végigvezethetők az adott történések és események, egy adott mechanizmus hatására. A történelem vége, úgy értelmezhető nála, hogy olyan politikai berendezkedés "fejlődött ki", amely mindenki számára megfelelő lehet és kielégíti az igényeket, a történelem végére a liberális demokráciák létrejöttével érkezünk el. Könyvében szemügyre veszi a többi alternatívát, a 20. századot tekintve például a fasizmust - amelyről kijelenti, hogy nagyon hamar meg is bukott - majd a kommunizmust - amely szintén bukásra ítéltetett a 20. század vége felé.

Fukuyamánál az egyik fontos fogalom a thümosz, melyet Platón fejtegetéseiből emel ki, egyúttal ennek a tükrében is vizsgálja, hogy a liberális demokrácia jelentheti-e az irányzatos történelem végét, valamint ezek alapján veti el a többi lehetséges alternatívát, hogy miként "kezelték" az emberek thümotikus részét és ebből eredezteti a bukásukat is.

A thümosz az emberi szükségletek hármas tagozódásában az a szükséglet, amely az emberben a méltóságának elismertetése utáni vágy.³⁹ Ez az ami hajtja az embereket bizonyos cselekvések során. A könyvben felhossa a Hegel által leírt történelem előtti párbajt, amely során két ember összeesapott, hogy bizonyítsák képesek meghalni azért, hogy bizonyítsák emberi mivoltukat. Ennek az alapja az volt, hogy nem pusztán csak ösztön és szükséglet kielégítés az amire képesek, hanem hajlandóak az életüket eldobni

³⁸ Jean-Francois Lyotard (1993): 38

³⁹ Francis Fukuyama (1994)

egy olyan dolog érdekében, ami nem ösztöni, nem a saját maga védelmét szolgálja. Vagyis ilyen szempontból "semmisség". Ez az ami megkülönbözteti az embert az állattól.⁴⁰ A párbaj végeredményeként az egyik fél feladta így behódolt, ennek következtében jött létre az úr-rabszolga viszony. Ám ez nem elégítette ki a rabszolga elismerés vágyát, de az úrét sem hiszen egy emberként nem elismert valaki megbecsülését kapta meg. Ez az ami elindította a történelmet, és mi most a végén állunk.

A 20. századra visszatérve, a fasizmust és a kommunizmust megbukottnak ítéli a szerző, amiatt, hogy az emberek thümotikus törekvéseit elfojtotta, ezáltal a társadalmi elégedetlenség következtében kerültek a süllyesztőbe és maradt fent a liberális demokrácia, mint napjainkban az egyedülinek tűnő és legjobb alternatíva.

A liberális demokráciát tekintve nem lehet egységesnek venni a világon, hiszen az Egyesült Államokban vagy Angliában már a 18. században megvalósult, míg például Közép-Kelet-Európában a Szovjetunió felbomlásával tudott gyökeret verni ez a politikai berendezkedés.

Elméleti alapját abban a két szóban találjuk, hogy szabadság és egyenlőség. Tehát a liberális demokráciákban az emberek széles körű szabadsággal rendelkeznek és elismerik a többi embert, mint emberi entitást. Mint Fukuyama írja "*demokratikus társadalmakban a tolerancia a meghatározó érték.*"⁴¹

A posztmodern kor tulajdonságait szemügyre vettem korábban. Felsorolás szintjén: a posztmodern korban a társadalomra egyfajta széttöredezés a jellemző, amely a széles körű individualizációnak köszönhető; ebben a korban az emberek számára kínálkozó lehetőségek megsokszorozódnak, a választás így nehezebbé válik; fellazulnak vagy megszűnnek a korábbi társadalmi osztályok, csoportok; az életutat meghatározó tényezők megváltoznak, így lesz a fogyasztás és a munka az ami kiemelkedően fontos a posztmodern embere számára; a nagy ideológiák hitelüket veszítik.

Mivel a liberális demokráciát tekinthetjük egyfajta ideológiának, melynek alapjai a szabadság és az egyenlőség elve, ezért úgy tűnhet, hogy a posztmodern azon tulajdonságát, hogy a nagy ideológiák megkérdőjeleződnek nem mondhatjuk ez esetben megerősítettnek. Azonban ha megnézzük, hogy ezek az elvek, ideológiák nem feltétlenül használhatóak egy

⁴⁰ Francis Fukuyama (1994)

⁴¹ Francis Fukuyama (1994): 308

átfogó világmagyarázó elméletként, hiszen a liberalizmus nyújtotta szabadság nem eredményez az életbe való teljes "beleszólást és útmutatást". Említettem, hogy Fukuyama a fasizmust és a kommunizmust megbukottnak tekinti, aminek alapja az lehet, hogy ezek az ideológiák - főként a fasizmus és kifejezetten a német nemzetiszocializmus - teljes körű világképet dolgoztak ki és próbálták ráerőltetni azt az emberekre. Mivel ezek kényszerből "elfogadott" nézetek voltak ezen ideológiák meg is buktak, mert nem hittek benne az emberek. Tehát leszűrhetem, hogy a liberalizmus és a demokrácia eszménye nem tekinthető "metanarratívának" így a posztmodernben használatos kisebb narratívák, diskurzusok közé tartozik. Ide tartozónak gondolom még azt is, hogy a vallásról azt mondja Fukuyama, hogy igazából nincs nagyobb konfliktus a vallás és a demokráciák között, csak akkor, ha az előbbi nem ismeri el az egyenlőség elvét.⁴² Hiába tartja úgy, hogy a kereszténység alkotta meg az egyenlőség elvét, ám ezt Isten szemében tette. A liberális demokráciák szempontjából pedig az evilági és az egymás szemében való egyenlőség a fontos elem.

A liberális demokráciákban az intézményes vallási meggyőződés és hit a magánéleti szférába szorul köszönhetően annak, hogy az előbb említett felfogás alapján nem képezi szerves részét a liberális demokráciáknak, valamint a vallásszabadságnak is köszönhetően. Ezzel kapcsolatban tette azt az állítást, hogy korábban a vallás az emberek életében közösségformáló erővel bírt és segített abban, hogy kialakulhassak ennek mentén különböző csoportok.⁴³ Ennek eredményeként ez a kohéziós erő eltűnt, aminek - és a vallásszabadság miatt elszaporodó rengeteg vallásnak, szektának - köszönhetően ez a fajta kohéziós erő megszűnt vagy meggyengült, ennek következménye egyfajta társadalmi atomizálódás.⁴⁴

Korábban írtam a thümoszról és annak Fukuyama által tulajdonított fontosságáról az irányzatos történelemben, amely thümosz elnyomása vezetett a 20. század két nagy ideológiájának bukásához is. Szerinte a demokrácia ezt nem tudja eltüntetni, viszont másképpen próbálja kezelni, mint a többi alternatíva. Ennek kulcsát például a pluralizmusban látja.⁴⁵ Vagyis az intézményi struktúra "feldarabolásával" az emberek számára megnehezíti azt, hogy a megalothümia érvényre jusson, példaként erre azt hozza fel, hogy az Egyesült Államokban az elnök olyan dolgokat juttasson érvényre, melyek

⁴² Francis Fukuyama (1994)

⁴³ Francis Fukuyama (1994)

⁴⁴ Francis Fukuyama (1994)

⁴⁵ Francis Fukuyama (1994)

sérthetik az emberek jogait és egyenlőségét.⁴⁶ Így a liberális demokrácia csökkenteni tudja politika vagy a vezetés terén előbukkanó thümotikus törekvéseket. Bár ez egyfajta kontrollt jelent, az emberekből nem lehet eltüntetni ezt a részt, ám így más területeken jönnek elő ezek a törekvések, nem pedig mások jogainak, méltóságának megsértése árán valósulnak meg a kitűnni vágyás jelei. Tehát itt felfedezhető a hasonlóság a posztmodern azon tulajdonságával, hogy az emberek egyediek akarnak lenni, ki akarnak tűnni a tömegből. Ennek egyik jele lehet - ahogy Fukuyama is megemlíti - az extrém sportok egyre nagyobb népszerűsége.

Ugyanilyen megnyilvánulása lehet a thümosznak a munka is a polgári demokráciákban és a posztmodernben. Vagyis az emberek azért, hogy elismertessék magukat és méltóságukat munkájukban próbálnak elérni minél nagyobb sikereket ezzel is növelve társadalmi megbecsültségüket. Ezért is lehetséges, hogy a képzés szerepe megnő és egyre nagyobb arányban próbálnak felsőoktatásban részt venni az emberek.

Az előbbieket alapján felfedezhetőek közös pontok a posztmodern és a liberális demokráciák között. Egy kérdés még felvetődik azonban. A liberális demokrácia eszméjének terjedése eredményezte azt az átalakulást, amelyben a modern posztmodernbe fordult vagy a posztmodern kor beköszönte tette lehetővé a polgári demokráciák terjedését? Erre a kérdésre átfogó választ nem tudok adni. Azt gondolom azonban, hogy a kapitalista felfogás és a létrejövő világgazdasági rendszer lehet az egyik meghatározó tényezője annak, hogy új igények alakultak ki (vagy új igényeket alakítottak ki az emberekben) fogyasztási szempontból és mivel a liberális demokráciák játszották a meghatározó szerepet a világgazdasági rendszerben ezért a kettő együtt "jöhetett létre" gazdasági indíttatásból.

A normák megítélésének változása a posztmodernben

Mint a bevezetőben írtam a posztmodernnel kapcsolatos egyik hipotézisem az, hogy a '80-as évek óta egyfajta normavesztés figyelhető meg a társadalomban. Állításom vizsgálatához az EVS adatbázisait használtam az 1982-es, 1991-es, 1999-es és a 2008-as évekből. Az adatokat leszűkítettem, az országok szempontjából, azaz csak a magyarországi

⁴⁶ Francis Fukuyama (1994)

eredményekkel dolgozom és a további adatok is mind a hazai kutatás eredményeiből származnak.

A kérdőív egyik blokkját⁴⁷ használtam ennek a kérdéskörnek a vizsgálata során. Ebben a blokkban több dologról kérdezték meg az embereket, hogy "*Mikor tartja megengedhetőnek*"⁴⁸ a felsorolt eseményeket, viselkedéseket. Összesen hét változót választottam, ki - ebben szerepe volt annak is, hogy az adatbázisok helyenként hiányosak voltak, így nagy százalékban befolyásolt, hogy melyek azok a változók, amelyek mind a négy hullám adatbázisában megfelelő számú esetet tartalmaznak nem hiányos válaszokkal. A vizsgált változók pedig: "Mikor tartja megengedhetőnek:"

- ❖ az állami juttatások jogtalan igénybevételét
- ❖ kenőpénz elfogadását köteletségének teljesítése során
- ❖ a homoszexualitás
- ❖ a válást
- ❖ az abortuszt
- ❖ az eutanáziát
- ❖ az öngyilkosságot

Ezt a hét változót önkényesen három felé osztottam: Az első csoportban az állami juttatások jogtalan igénybevétele és a kenőpénz elfogadása található, itt a személyek pénzügyi szempontból (is) alkotnak értékítéletet. A második csoportba tettem az abortuszt, az eutanázia és az öngyilkosság megítélését, mert ezek az emberi élettel kapcsolatos döntések. A harmadik csoportba pedig a homoszexualitás és a válás megítélése került, ez a két változó nem köthető a másik két csoporthoz. A válaszlehetőségek az egyes és tízes érték között mozognak. Az egyes a "soha", a tízes a "mindig" válaszok.

Pénzügyi szempontú		Élettel kapcsolatos döntések			Egyéb	
Állami juttatásokkal visszaélés	Kenőpénz elfogadása	Abortusz	Eutanázia	Öngyilkosság	Homoszexualitás	Válás

1. táblázat: A Q68-as kérdésblokkból felhasznált 7 változó csoportosítása

⁴⁷ Q68-as

⁴⁸ A magyar nyelvű adatbázisban így szerepelnek a változók, munkám során az angol nyelvű adatbázist használtam - "82, "91, "99 esetében "justifiable:", 2008 esetében "do you justify:"

Elsőként az állami juttatások jogtalan igénybevételének és a kenőpénz elfogadásának megítélés változását szemléltetem. Az adatbázisok esetszámai eltérnek egymástól⁴⁹, így főként a százalékos eloszlásokat fogom bemutatni.

Az állami juttatások jogtalan igénybevételével kapcsolatos kérdés eredményeit megnézve az mondható el, hogy a megkérdezettek legnagyobb százaléka soha nem tartja megengedhetőnek ezt a magatartást - ez mind a négy hullámra igaz. A mellékletben látható 1.a. táblázat jól mutatja ezt a helyzetet. Az is megfigyelhető, hogy a '82-es és a 2008-as kutatásban az emberek által adott válaszok közel hasonló eloszlásúak. Az 1999-es esetben is a megkérdezettek kicsivel több, mint háromnegyede azt válaszolta, hogy soha sem megengedhető az állami juttatásokkal való visszaélés. Ahol különbség tehető az az 1991-es hulláma az EVS-nek. Ahol - bár az egyes választ adók aránya még mindig igen magas a megkérdezettek körében - azoknak az aránya jelentősen megnőtt akik mindig vagy szinte mindig megengedhetőnek tartják a visszaélést. Ha kétpólusúvá formálom az eredményeket, vagyis egytől ötig a nem megengedhető és hattól tízig a megengedhető kategóriát állapítom meg akkor az 1991-es évi eredmények különbözősége megint csak kimutatható. Azok aránya akik meg nem engedhetőnek tartják ezt a magatartást 83,6%, akik ezt megengedhetőnek tartják a megkérdezettek 16,4%-t teszik ki. Ennél a felosztásnál még inkább megállapítható a másik három hullám eredményeinek hasonlósága. Az állami juttatások jogtalan igénybevételét, időrendi sorrendben, 96,6%; 96,6%; 96,3% nem tartja megengedhetőnek és 3,4%; 3,4%; 3,7% tartja megengedhetőnek.

A kenőpénz elfogadásának megítélése a következő elemzendő kérdés. Itt már kicsit másabb kép rajzolódik ki a százalékos eloszlásokból, mint az előző esetben.

Ennél a változónál azt figyelhetjük, meg, hogy a megkérdezettek legnagyobb százaléka ezt a cselekvést sem tartja megengedhetőnek soha. Itt azonban már mások az eltérések ugyanis egyfajta "megenyhülés" figyelhető meg '82 és '99 között. Míg '82-ben a megkérdezettek majdnem 72%-a soha meg nem engedhetőnek tartotta a kenőpénz elfogadását, '91-re majdnem 10%-val csökkent az ő arányuk a sokaságban (63,64%). 1999-re már csak 54,29% volt aki teljesen elítélte ezt a magatartást. Ám a várthoz képest meglepő módon 2008-ra az egyes értéket választók aránya visszaugrott a '82-es értékhez közelire (69,92%). A két szélső érték közötti értékeket szemügyre véve észrevehető az "enyhülési" folyamat a társadalomban - a 3, 4, 5 értékek arányának megnövekedése. Ettől

⁴⁹ 1982 - N:1464; 1991 - N:999; 1999 - N:1000; 2008 - N:1513

függetlenül továbbra is azt mondhatom, hogy az emberek nagyobb százaléka nem tartja megengedhetőnek a kenőpénzek elfogadását. Ismét két pólusúvá téve a változót azt lehet látni, hogy a '82-es és a 2008-as eredmények igen hasonlóak - A megvesztegetést nem megengedhetőnek tartók a megkérdezettek 95,7%-a (1982-ben) és 94,1%-a (2008-ban), míg az ezt megengedhetőnek tartók aránya 4,3% és 5,9%. Az 1991-es és az 1999-es lekérdezés eredményei viszont rácsúfolnak a fentebb jelzett folyamatra, mert azt láthatjuk, hogy '91-ben sokkal magasabb volt azoknak az aránya akik inkább megengedhetőnek vagy mindig megengedhetőnek tartották a kenőpénz elfogadását (16,1%), míg a '99-es érték 10,4%. Ez abból adódhat, hogy '91-ben - a többihez képest kimagasló⁵⁰ - 8,38%-a a megkérdezetteknek mindig megengedhetőnek tartotta ezt a cselekvést.

Ezen adatok alapján azt mondhatom, hogy a gazdasági, pénzügyi normaszegés dimenzióját tekintve nem rajzolható fel egy teljesen tökéletes egyenes vonalú folyamat a '80-as évektől 2008-ig. Nagyobb változás ilyen szempontból inkább csak a '80-as évek és a '90-es évek eleje között történt. Erre megerősítésként azt tudom még felhozni, hogy a mindkét esetet soha meg nem engedhetőnek tartók aránya folyamatosan csökkent '99-ig, majd 2008-ra minimálisan túl is lépte a '82-es értéket (1982 - 61,6%; 1991 - 50,3%; 1999 - 48,6%; 2008 - 62,7%), ám a mindkét esetben tízes értékkel válaszolók legnagyobb arányát megint '91-ben találjuk, ahol a megkérdezettek 6,3%-a mindig megengedhetőnek tartja az állami juttatásokkal való visszaélést és a kenőpénz elfogadását is. Ennek alakulásában véleményem szerint a rendszerváltozás és az új politikai berendezkedés kialakítása is szerepet játszhatott.

Következőként a három, élethez kapcsolódó változót vizsgálom meg, az abortuszhoz, az eutanáziához és az öngyilkossághoz való hozzáállást. Itt is kijelenthetem, hogy minden kutatási évben az eredmények azt mutatják, hogy a kutatásban szereplők nagyobb százaléka nem tartja megengedhetőnek se az abortuszt, se az eutanáziát, se az öngyilkosságot. Az eutanáziával kezdve az látszik, hogy a '82-es hullámban a megkérdezettek 64,42%-a soha meg nem engedhetőnek tartja a haldokló betegek átsegítését a túlvilágra. Azonban '82 és '91 között egy nagyobb törés figyelhető meg ugyanis a teljes mértékben ellenzők aránya majdnem a felére csökkent (39,15%). A '99-es adatokban minimálisan nőtt ez az érték, de csak 3,1% volt az elmozdulás. 2008-ra viszont majdnem tíz százalékkal csökkent azok aránya akik soha nem tartják megengedhetőnek az

⁵⁰ Az 1.b. táblázatban látható 1,27%; 3%; 0,8%-hoz képest.

eutanáziát. A két véglet közti értékek tekintetében a cselekvéssel kapcsolatos vélekedéseknek egy viszonylag egyenes enyhülését figyelhetjük meg, vagyis az eutanáziát teljesen ellenzők arányának csökkenésével a középértékeket választók aránya megnőtt, ez pedig bizonyos esetekben kutatási évről kutatási évre figyelhető meg 2008-ig.⁵¹ Az eutanáziát megengedhetőnek tartóknál is az figyelhető meg, hogy a szélső érték (10 - mindig megengedhető) a '91-es évtől kezdve egyre kisebb aránnyal jelenik meg és itt is egyre inkább a közép felé irányulnak az emberek.⁵²

Két pólusúvá téve a skálát kitűnik, hogy az ellenzők aránya '91-ben a legkisebb (63,46%), és ugyanebben az évben a legmagasabb az engedélyezők aránya (36,54%). Bár a későbbi évek során a százalékos eloszlás viszonylag hasonló.⁵³ Tehát itt '82 és '91 között történik egy nagyobb mértékű változás az arányokban.

Az abortusz kérdését tekintve már egy másabb kép tárul elénk a négy időpontot tekintve egy hullámforma rajzolódik ki, ahol az abortuszt nem megengedhetőnek tartók aránya '82-ről '91-re lecsökken majd '99-re megnő és 2008-ra megint lecsökken. Az abortuszt megengedők aránya értelemszerűen fordítva változik kutatási évről kutatási évre. A soha meg nem engedhetőnek tartók aránya az abortusz kérdésében jóval alacsonyabb, mint az előző esetekben körül belül a megkérdezettek 1/3-a. A két szélső értéket tekintve a teljesen ellenzők aránya '99-ben a legmagasabb (32,48%), az abortuszt mindig megengedhetőnek tartók aránya '91-ben éri el a maximumot (13,31%). Ami itt eltérőként figyelhető meg a korábbi változókkal szemben az, hogy az 5-ös érték - vagyis azok aránya akik inkább nem tartják megengedhetőnek - elég magas a többi értékhez képest, körül belül 21% és 27% között mozog.⁵⁴ A korábbi két pólusúvá osztást ismét használva azt mondhatom, hogy a '82-es és a '99-es évi lekérdezések eredményei mutatnak hasonlóságot és a '91-es és 2008-as lekérdezés eredményei. A '82, '99 évi eredményeket nézve a megkérdezettek körül belül 3/4 sorolható az abortuszt nem megengedhetőnek tartók kategóriájába, míg a '91 és 2008 évi kutatások alapján 62,33% és 65,42% az arány.

Tehát az abortusz kérdésében sem vázolható fel egyfajta egyenes vonalú változás, negatív irányú változások megfigyelhetők így is. Ennek az eredménynek az értelmezésében azt tudom feltételezni, hogy a korábbi rendszer végével az egyén

⁵¹ 3-as, 4-es, 5-ös értékek esetében

⁵² 8-as, 7-es értékek arányának kutatásról kutatásra növekvő aránya

⁵³ '99 - ellenzők: 71,18% engedélyezők: 28,82%; 2008 - ellenzők: 67,20% engedélyezők: 32,80%

⁵⁴ '82 - 25,23%; '91 - 21,90%; 22,19%; 2008 - 26,23%

szabadsága, saját élete feletti döntésének képessége megnőtt, az emberek számára több lehetőség adódott a munkalehetőségek szempontjából, valamint a felsőoktatásba is szabadabb lett az út az emberek számára ez okozhatta azt, hogy a korábbihoz képest kevesebben tartották megengedhetőnek az abortuszt. A '99-es évben kapott, a '82-eshez hasonló eredmény okaként pedig merem gondolni, hogy az új, nagyobb szabadságot biztosító berendezkedést "megszokta" a társadalom. A 2008-as adatok alapján nőtt az elfogadás, ami az individualizációs folyamatok erősödése miatt lehetséges.

Az öngyilkosság megítélését megvizsgálva az tűnik fel, hogy megint csak '82 és '91 között történik a legnagyobb változás. Ez abból állapítható meg, hogy az egytől ötig tartó értékeket választók aránya csökkent a két év között, míg azok aránya akik valamilyen szinten (6 - 10) megengedhetőnek tartják az öngyilkosságot megnőtt.⁵⁵ A szélső értékeket tekintve '91-ben a legalacsonyabb az öngyilkosságot soha meg nem engedhetőnek tartók aránya (65,16%) és a legmagasabb a mindig megengedhetőnek tartók aránya (10,7%). 1999-re nőtt a legmagasabbra azoknak az aránya akik soha nem tartják megengedhetőnek az öngyilkosságot. Ami az adatok alapján jobban alátámasztja, hogy ebben az időben az emberek megítélése nem tartotta megengedhetőnek valaki önmaga életének kioltását, az az, hogy a százalékos eloszlást nézve, a tízes skálán csak a kettes és az egyes értékek aránya nőtt a '91-eshez képest, a többi választható érték aránya mind csökkent. A két pólusú felosztást megnézve az rajzolódik ki, hogy - az előző esetekhez hasonlóan itt sincs egy fokozatos csökkenés az arányok tekintetében. Egyre jobban az körvonalazódik, hogy egyfajta normavesztés a '82-es és a '91-es év között figyelhető meg, ezt a következő két esetben is megvizsgálom.

A homoszexualitás megítélését a "*Mikor tartja megengedhetőnek*" változóból kapott adatok két pólusú felosztása azt mutatja, hogy a '82-es és a '99-es adatok, valamint a '91-es és 2008-as arányok hasonlóak.⁵⁶ A tízes skálát megvizsgálva a '91-es értékek esetében - a '82-eshez képest - az arányok százalékos eloszlásában a négyes értéktől felfelé figyelhető meg növekedés, vagyis az emberek megengedőbbek lettek a homoszexualitással kapcsolatban, ezt főként a tízes értéket választók arányának körül belül 12%-os emelkedése jelzi. '99-re a homoszexualitást soha meg nem megengedhetőnek tartók aránya a legmagasabbra nőtt (88,52%) és majdnem az összes többi esetben csökkenés figyelhető meg. A homoszexualitás megítélésében 2008-ra figyelhető meg egyfajta enyhülés, ugyanis

⁵⁵ Lásd az 1.e. táblázatot

⁵⁶ Lásd az 1.f. táblázatot

azok aránya, akik soha meg nem engedhetőnek tartják ezt a magatartást a legalacsonyabbra csökken (51,80%) és a skála többi értékeinek esetében nő az arány, a növekedés szintje a hatos értéktől felfelé erősebb, mint az ötös értéktől lefelé. Ebből azt szűröm le, hogy az emberek egyre inkább elfogadják a homoszexualitást, de két pólusra osztás eredményeként látható, hogy még 2008-ban is inkább meg nem engedhetőnek tartják a homoszexualitást, az enyhülés ellenére.

A válás tekintetében hasonlóak az arányok a sokaságban, mint a homoszexualitás kérdésében. A házasság felbontását soha meg nem engedhetőnek tartók aránya a megkérdezettek körül belül 1/5-e, kivéve a 2008-as évet amikor 15,67%-ra csökken. A megengedők aránya - itt kifejezetten a mindig megengedőkre gondolok, illetve a kilences értéket választókra - '82-ről '99-re körül belül duplájára emelkedett. Ennek a változónak az esetében elég nagy az aránya azoknak, akik az ötös értéket választották. Korábban kiemelttem a 2008-as évi kutatásban szereplő, a válást soha meg nem engedhetőnek tartók alacsony arányát, ugyanebben az évben figyelhető meg azoknak az aránya, akik a tízes értéket választották (19,2%). A skálát két felé osztva⁵⁷ itt is látható egy hangsúlyosabb változás '82 és '91 között, de ebben az esetben már nem ezen két év közti változás a legkiemelkedőbb. 2008-ra ugyanis a válás megítélésében élesebb változás látható, a válást megengedhetőnek és nem megengedhetőnek tartók aránya majdnem egyenlő lett.⁵⁸ Tehát a '99-es kutatásból látható, hogy ez a fajta normavesztés "megakadt",⁵⁹ de az utolsó hullám adataiból azt látjuk, hogy nem maradt abba, sőt sokkal élesebb lett a változás.

A válás szempontjából az előbb felvázolt eredmények okát pontosan meghatározni nem tudom. Viszont feltételezem, hogy ennek háttérében a, már többször említett posztmodern korban észrevehető individualizációs folyamatok húzódnak meg. Ugyanis azzal, hogy a társadalomban az egyén válik "alkotóelemmé" a választások, döntések súlyát és következményeit is az egyén dolgozza fel. A családok eddigi egységessége és biztonságot adó funkciója eltűnni látszik⁶⁰ és az emberek saját életútjukkal való törődése miatt fellazulnak a családok szereplői közti kapcsolatok az én meglátásomban.

Megvizsgálva ezt a hét változót summázva azt mondhatom, hogy a korábbi állításommal szemben - miszerint a '80-as évektől kezdődően bizonyos szempontból,

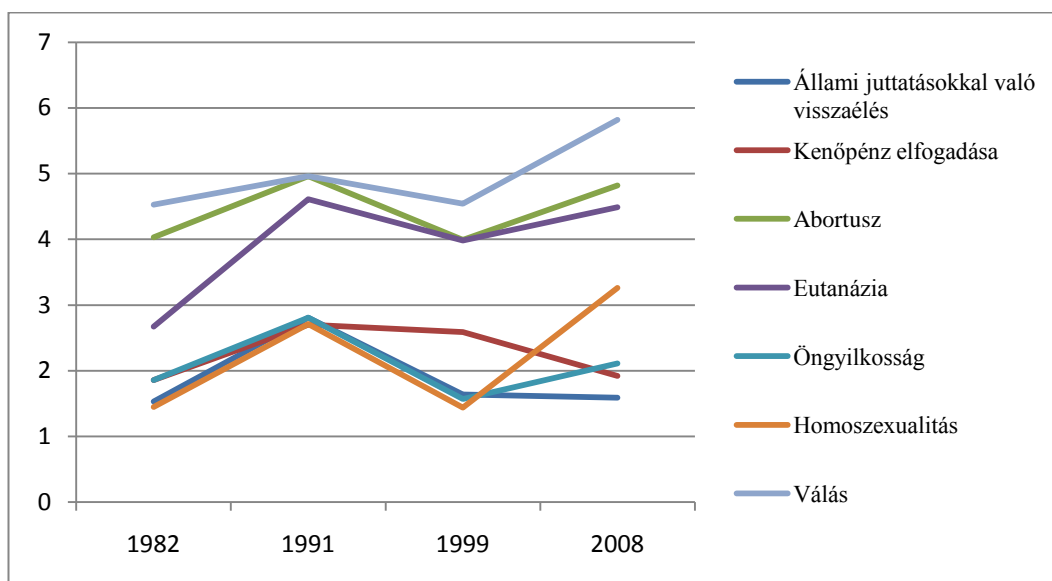
⁵⁷ Mint korábban itt is két pólust hozva létre - ötös értéktől lefelé, hatos értéktől felfelé.

⁵⁸ 48,33% - 51,67%

⁵⁹ Ha abból indulunk ki, hogy egy egyenes vonalú változást feltételezünk.

⁶⁰ Ulrich Beck (2003)

folyamatos normavesztés figyelhető meg a társadalomban. Azonban nem olyan folyamatos, mint azt gondoltam korábban. A változások szemléltetése végett ábrázoltam az egyes kérdésekre adott válaszok átlagértékét és azok változásait az idővel.

1. ábra: A "Mikor tartja megengedhetőnek:" kérdésblokk változóinak átlagérték változása a kutatási években

Az ábrán látható, hogy az abortusz, az eutanázia és a válás kérdésében engedékenyebbek az emberek, mint a többi esetben, hiszen a kérdésekre adott válaszok átlagértékei jóval magasabbak minden évben, mint a többi kérdés esetében.

Annak érdekében, hogy megtudjam a kérdésekre adott válaszok és a kérdezés éve összefüggésben állnak-e szignifikánsan khi-négyzet tesztet futtattam le az egyes változók és a kutatási évet jelölő változó között. Eredményként azt kaptam, hogy a szignifikancia szint 0,000, vagyis az egyes kérdések és a kutatási évek között szignifikáns összefüggés figyelhető meg. Ezen kívül lefuttattam egy utas ANOVA tesztet is, hogy megtudjam a válaszok átlagai közötti eltérés szignifikáns-e a kutatási évek között. Mind a hét változó esetében azt találtam, hogy mind a szignifikancia szint 0,000. Ebből adódóan a varianciaanalízis null-hipotézisét elvettem, miszerint a kérdésekre adott válaszok átlagai között nincs szignifikáns eltérés.

Szerintem kiemelendő még, hogy a '82-es és '91-es EVS adatai alapján a két év közötti változások kiemelkedőek, ebből merek arra következtetni, hogy a magyar társadalomban a rendszerváltozás eredményezett nagyobb volumenű változásokat - főként az állami juttatásokkal való visszaélés; a homoszexualitás és az eutanázia tekintetében, ha

az ábrára visszatekintünk. Ennek alapján a politikai berendezkedés megváltozása, a demokrácia kiépülése összefüggésben lehet a posztmodern kornak nevezett időszak bizonyos tulajdonságaival, mint amilyenek felfogható a társadalomban észrevehető individualizáció.

Vallásosság és hit a posztmodernben

A posztmodern kor eredményezte individualizáció világában, már többször említettem, hogy a korábbi nagy ideológiák hitelüket veszítették. Ezek közé az ideológiák közé tartozónak érthető például a vallás is. Ezért vettem fel azt a kérdést, hogy a '80-as évektől kezdve milyen változás megy végbe, az adatok tekintetében ezt körül belül a 2008-as évig értendően. Hogy a majd kirajzolódó folyamat miként halad tovább azóta azt sajnos egyelőre nem áll módomban felvázolni. Ennek a kérdéskörnek a vizsgálatakor is az EVS adatbázisait felhasználva szeretnék képet adni az esetleges változásokról.

Ebben az esetben - a válaszlehetőségeket tekintve - nem olyan egységes kérdések változóinak vizsgálata adja majd az eredményeket. A kérdések, amelyekkel foglalkozom majd a következők:

- ❖ Ön vallásos ember?
- ❖ Úgy érzi, hogy erőt és nyugalmat kap a vallástól?
- ❖ Mennyire fontos az ön életében Isten?
- ❖ Hisz-e Ön:
 - Istenben
 - A halál utáni életben
 - A pokolban
 - A mennyországban

Elsőként azzal a kérdéssel foglalkozom, amely a megkérdezett vallásos meggyőződésére kérdez rá. Az eredmények szempontjából itt is a százalékos eloszlást fogom ismertetni a, különböző évben készült kutatások eltérő elemszáma miatti "torzítások" elkerülése végett. Jelen esetben is csak a missing értékek nélküli adatokkal dolgoztam.

A kérdésre három választ volt lehetősége adni a megkérdezettnek: vallásos ember - nem vallásos ember - meggyőződéses ateista. Első észrevételként az arányok mértékéből kiindulva azt lehet látni, hogy mind a négy kutatás során az ateisták aránya a legkisebb, esetenként a nem vallásos emberek arányának majdnem az 1/10-e. A második helyen találjuk a nem vallásos embereket, már a sokaságban lévő arányuk alapján. Mind a négy évben a legtöbben vallásos embernek vallották magukat. 1982-ben a vallásos és a nem vallásos megkérdezettek aránya közel ugyanakkora volt a sokaságon belül (43,27% - 42,49%), a vallásos emberek tekintetében '82-ben a legkisebb az arány. A meggyőződéses ateisták aránya ebben a fordulóban volt a legmagasabb 14,24%-kal, ami majdnem mind a három másik év értékeinek háromszorosa. A következő kutatás eredményeiből az vonható le, hogy a nem vallásos emberek aránya minimális szinten (39,41%-ra), az ateisták aránya viszont majdnem az ötödére (3,77%-ra) csökkent és a vallásos emberek aránya nőtt körül belül 13%-kal 56,81%-ra, ami még mindig nem a legmagasabb érték ezt a kategóriát tekintve. Elmondható, hogy ez a változás valószínűleg a rendszerváltozásnak köszönhető, pláne az ateisták arányának ilyen éles csökkenését nézve. A következő nyolc év alatt a vallásos emberek aránya már nem olyan nagy mértékben változott meg, mint korábban, csupán 0,67%. A nem vallásos emberek aránya is lecsökkent a sokaságon belül, ám körül belül ezzel az értékkel nőtt meg az ateisták aránya. Ennek okát a természettudományok folyamatos, és ebben az évtizedben elég gyorsá vált fejlődésében vélem felfedezni, valamint a liberalizálódó politikai fordulat eredményezte nagyobb szabadságban, kifejezetten a szabad véleménynyilvánításra gondolva. A 2008-ig eltelt idő közben a vallásos emberek arányának változása megfordult és lecsökkent egészen 53,54%-ra, de még így is a sokaság több, mint a fele vallotta magát vallásosnak. A vallásosak arányának csökkenésével együtt, ugyanilyen irányban változott az ateisták aránya is.⁶¹ A magukat nem vallásosnak tartó emberek aránya nőtt meg - a négy év közül a legmagasabb értékre - 42,74%-ra. A nem vallásos ember válaszlehetőség arra utal, hogy az ezt választó emberek semlegesek a témában, vagyis nem vallásosak, de nem is ateisták. Tomka Miklós egy tanulmányában⁶² azt írja a rendszerváltozást követően a vallás, a hit politikai tényezővé, a média részévé vált.⁶³ Mivel "*a rendszerváltó pártok egy része a kereszténységet tűzte zászlajára*"⁶⁴, valószínűleg az ateisták arányának növekedésében a pártszimpátia is okként

⁶¹ 5,64%-ról 3,71%-ra csökkent.

⁶² Tomka Miklós (2010)

⁶³ Tomka Miklós (2010)

⁶⁴ Tomka Miklós (2010): 401

jelentkezhett. Ahogy a politikai érdeklődés csökkenni látszik⁶⁵, lehetséges, hogy emiatt is növekszik a nem vallásosak aránya, valamint a tudományok gyors előrehaladása miatt is lehetséges ez.

A következő kérdés azzal foglalkozott, hogy a megkérdezettek számára milyen fontos Isten az ő életükben. Ez esetben egy tíz fokú skálán lehetett választ adni, ahol az egyes érték az "egyáltalán nem fontos" és a tízes érték a "nagyon fontos". Ezek alapján a következő kép rajzolódik ki: A végpontokat tekintve a négy évben a sokaság körül belül 1/6-a és 1/3-a közti arányok láthatóak. Az egyáltalán nem fontos válaszok arányát vizsgálva azt mondhatom, hogy az 1982-ben végzett EVS esetében a legmagasabb az egyes értéket választók aránya (29,85%), a legkisebb érték pedig 2008-ban figyelhető meg (16,86%). Jelen esetben is az mondható el, hogy '82-ről '91-re és '99-ről 2008-ra történt egy nagyobb változás, ebben az esetben csökkenés, ám itt a '99-es érték (23,88%) nem emelkedett vissza a '91-es kutatáshoz képest körül belül sem a '82-es érték közelébe, mint az például az előző blokkban sokszor megfigyelhető volt. A másik végpontot tekintve a '82-es és a '99-es arányok közel megegyezőek (20,23% - 20,63%), azonban a '91-es lekérdezés során mondta a megkérdezettek legnagyobb aránya azt, hogy életükben nagyon fontos Isten (22,39%). A legkisebb arány itt is a 2008-as kutatás eredményei között található (16,39%). Jól látható, hogy az "Isten nagyon fontos az életemben", vagyis a tízes értéknél nincsenek akkora differenciák az arányok között, mint az egyes érték esetében. Két pólusú felosztást használva azt mondhatom, hogy a '82-es évben volt a legnagyobb azoknak az aránya, akik életében inkább nem vagy nem volt fontos Isten (62,48%) és egyúttal itt a legkisebb Istent az életükben fontosnak tartók aránya (37,52%). '91-től nagyjából kiegyenlítődik a két pólus aránya és majdnem fele-fele arányban oszlanak meg a megkérdezettek. '91-ben az ötös vagy annál kisebb értéket választók aránya lecsökkent 53,9%-ra, míg a hatos értéktől felfelé válaszolók aránya 46,1%-ra nőtt. Ennek hátterébe megint a rendszerváltozást tudom felhozni, hiszen ebben az esetben például a '82-es lekérdezés során még a szovjet rezsim alatt válaszoltak az emberek egy ilyen kérdésre (addigra már egy kicsit "engedékenyebb" lett a vezetés, de szerintem az emberekben még benne élt, hogy a vallásos meggyőződés és élet nem "pozitív" a hatalom számára), ami hatással lehetett a válaszadók ösztönzésére és így az adatok torzulására is. Folytatva az előző leírást, '99-re azok akik szerint Isten nem fontos az életükben 56,5%-t tették ki a

⁶⁵ Az országgyűlési választások belföldi részvételi adatai alapján merem ezt állítani (1998 - kb. 57%; 2002 - kb. 73%; 2006 - 64,38%; 2010 - 46,66%) Bár 2002-ben jóval magasabb volt a részvételi arány, mint '98-ban, de onnantól kezdve látható a csökkenés a részvételi adatokban.

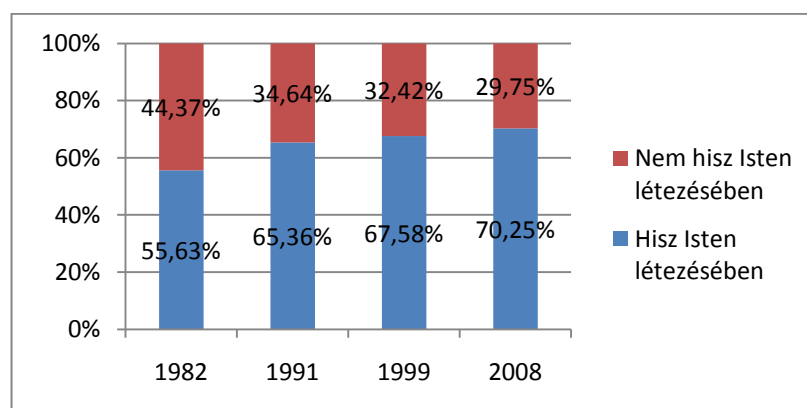
sokaságnak, vagyis minimálisan nőtt az arányuk, ahogy például az előző kérdés elemzésénél látható volt, hogy az ateisták aránya '99-re szintén növekedett a '91-es arányhoz képest. Azért merek párhuzamot vonni, mert a többi értéket megnézve öttől lefelé látszik, hogy a 2, 3, 4 értékek aránya csökkent az előző lekérdezéshez képest. 2008-ban közelítették meg legjobban egymást a két pólus arányai,⁶⁶ ami számomra kicsit meglepő. Ám itt már főleg a két végpont közti értékek arányai azok, amik növekedést mutattak. Végeztem egy másik csoportosítást, megnéztem, hogy a két végpontot választók aránya mennyi a sokaságon belül. Azt az eredményt kaptam, hogy 1982-től 2008-ig majdnem folyamatos csökkenés figyelhető meg. '82-ben a válaszadók fele (50,08%) választotta az egyes vagy a tízes értéket, míg '91-re már csak 43,87%, '99-re 44,51%. 2008-ra a sokaságból már csak körül belül az 1/3 választotta csak a két végpontot. Ebből le merem szűrni azt, hogy a posztmodern eredményezte vélemény differenciálódás itt is látszik, mivel egyre inkább "szétszóródott" a tíz érték között a sokaság, a korábbi például 50%-kal szemben. Ezen kívül megfigyelhető még a középrésznél, hogy az ötös érték arányai kimagaslóak a körülötte lévők közül.

Harmadikként azt vizsgálom meg, hogy nyernek-e az emberek erőt és nyugalmat a vallásból a mindennapjaikban. A kérdésre két válaszlehetőséggel lehetett válaszolni: igen és nem. Elsőre feltűnik az, hogy mind a négy évben végzett vizsgálat válaszadóinak kicsivel több mint a fele nem szerez erőt vagy nyugalmat a vallásból. Az 1982-es válaszokat nézve látszik, hogy itt a legmagasabb azoknak az aránya, akik nemmel válaszoltak, összesen 58,03%, így itt a legkisebb azok aránya akik erőt merítenek a vallásból mindennapjaikban. Valószínűleg a rendszerváltozásnak köszönhetően '91-re történt egy nagyobb változás és majdnem 50-50 százalék lett az eloszlás. Ugyanis majdnem 8%-os változás történt, így azok az emberek, akik merítenek erőt és nyugalmat a vallásból a megkérdezettek 49,34%-t tették ki. Innentől kezdve a nemmel válaszolók aránya növekedni kezdett, bár csak 2008-ig látni az adatokat, lehetségesnek tartom, hogy nem torpant meg ez a folyamat. Az 1999-es lekérdezés eredményeképpen megtudhatjuk, hogy a mintában szereplők 52,63%-a nem szerez erőt és nyugalmat a vallástól és ez az érték 2008-ra 53,71%-ra nőtt. A különbség csökkent, ami előre vetítheti a folyamat megtorpanását vagy megfordulását is. Azt, hogy ebben igazam volt-e majd elárulja egy másik ezzel kapcsolatos kutatás vagy körül belül 5 év múlva egy újabb EVS.

⁶⁶ 1-5: 52,44%; 6-10: 47,56%

A következő kérdéscsoport a "Hisz-e:" előtaggal kezdődik. Jelen esetben is két válaszlehetőség volt adott a válaszadók számára: az igen és a nem. Úgy gondolom, hogy a következő változók esetében a válaszok már alakulhatnak más tendencia szerint, hiszen az előbbi három változó esetében az intézményes vallási meggyőződés tükrében válaszolhattak az emberek, a most következő kérdések pedig nem feltétlen intézményes vallási meggyőződést, hovatartozást feltételeznek. Például Istenben való hite valakinek nem feltételezi, hogy mondjuk a római katolikus egyházhoz tartozó és meggyőződését az egyház intézményi keretei között gyakorló emberről van szó. Elsőként az istenhitet veszem szemügyre.

1982-ben a kor politikai viszonyaihoz képest a megkérdezettek 55,63%-a azt vallotta, hogy hisz Isten létezésében. Ez az eloszlás a többi kutatási évben is jellemző maradt vagyis a válaszadók nagyobb százaléka hisz Isten létezésében, csak az arány változik. Mégpedig meglepő irányba, ugyanis úgy véltem, hogy az idő előrehaladtával az effajta spiritualitás veszít majd az erejéből. Ennek ellenére itt tisztán kivehető egy egyenes növekvő változás. '91-re majdnem 10%-kal nő meg azoknak az aránya akik hisznek Isten létezésében. a következő kutatások közötti változás már nem ilyen mértékű. Ugyanis '99-re az istenhívők aránya 2,16%-kal 67,58%-ra nő. Ez az arány 2008-ra még 2,42%-kal tolódik el növekvő irányba, vagyis ebben az évben éri el a négy kutatás közül a maximumot, 70,25%-t. Tehát 2008-ra a megkérdezettek majdnem 3/4-e hisz Isten létezésében és csupán 29,75% azok aránya akik nem.

2. ábra: A "Hisz-e: Istenben?" kérdésre adott válaszok százalékos eloszlása a négy kutatási évben

Első elgondolásra ez megcáfolja azt a felvetésem, hogy a posztmodern előrehaladtával varázstalanodik a társadalom, de második elgondolásra ez megközelíthető máshogy. Ha a posztmodernben jellemző a társadalom széttöredezése és, mint említettem

az egyén válik a társadalom alap egységévé, akkor mondhatom, hogy a döntéseik és környezetük hatásai csak rajtuk csapódnak le, ők élik át ezeket tiszta individuumként. Ebből azt következtetem, hogy nagyobb a nyomás az embereken, aminek enyhítése végett bizonyos "fogódzókat" keresnek. Ilyen fogódzó lehet például a spiritualitás, jelen esetet nézve egy felsőbb erőben levő hit, például Istenben.

A következő változó, melyet szemügyre veszek a halál utáni életben való hit. Elsőre kijelenthetem, hogy a 2.e. táblázatot megvizsgálva látszik, hogy itt a nemleges válasz aránya a magasabb minden egyes kutatási évben. Ennek ellenére itt is kirajzolható egy egyenes vonalú változás, mégpedig a halál utáni életbe vetett hit megerősödéseként.

1982-ben a nemleges és az igenlő válaszok között óriási különbség figyelhető meg, a nemmel válaszolók a sokaság 4/5-t tették ki, míg azok akik hittek a halál utáni életben csupán a megkérdezettek 17%-t tették ki. 1991-re egy körül belül 9%-os változás történt, vagyis a nemleges választ adók aránya 73,76%-ra csökkent. A következő években is csökkent az ő arányuk. A változások mértékében nem figyelhető meg akkora módosulás, mint az istenhitt esetében.⁶⁷ 1999-re a válaszadók már csak 68,47%-a mondta azt, hogy nem hisz a halál utáni életben, vagyis a csökkenés 9%-ról körül belül 5%-ra csökkent. 2008-ra a nemleges választ adók aránya 64,76%-ra csökkent, ami az előző csökkenés mértékével közel megegyező.

Az erre vonatkozó kérdés feltételezhet több meggyőződést is a halál utáni élet természetét tekintve, de a korábbi kérdésekből kiindulva is itt azt veszem magától értetődőnek, hogy a keresztény felfogásban megszokott túlvilágfelfogásban való hittel kapcsolatban válaszoltak.

Valamint az ebbe vetett hit háttéréről azt gondolom, hogy az istenhittel kapcsolatban tett megállapításaim, gondolataim itt is helytállóak lehetnek. Fukuyama a történelem vége című munkájában egy nagyobb részt szentel annak, amit Hegel a történelem kezdetében lévő harcról gondolt. Mégpedig azt, hogy akkor alakult ki az úr és rabszolga viszonya. Azért tartottam itt ezt fontosnak megemlíteni, mert később Fukuyamánál is megtalálható az a gondolat, hogy a kereszténység egyfajta "rabszolga" ideológia, ugyanis a halál utáni életbe vetett hit az, ami az evilági létét meghatározza és az ember magatartását,

⁶⁷ Egy kb. 10%-os változás után 2%-os változás következett.

cselekvéseit, hiszen ők alávetettek az úrral szemben, aki hajlandó volt kockáztatni az életét a harcban.

Korábban már párhuzamot vontam a Fukuyama által vázolt liberális demokráciák és a posztmodern között. Azt állította a szerző, hogy a liberális demokráciákkal az emberek már nem hajlandóak életüket kockáztatni akármiért, sőt nagyon kevés dolog az amiért igen. Ha párhuzamban gondolkodunk és visszagondolunk arra, ahogy a posztmodernnt jellemeztem,⁶⁸ akkor felfogható úgy is ez az egész, mint az információ és a tudás, technika monsturai, életet meghatározó jellege lett az új úr, aki diktál és az emberek lettek az "új rabszolgái", ennek az életet teljesen meghatározó, fogyasztást diktáló úrnak. Ebből azt mondhatom, hogy ez állhat ennek a háttérében, amennyiben a posztmodern jelenségekből indulunk ki.

Következő lépésben a mennyországban és a pokolban való hit mértékét vizsgálom meg. A pokolban való hittel kapcsolatban is hasonló jelenségek figyelhetők meg, mint a túlvilági élettel kapcsolatosan. Vagyis a nemleges válaszok aránya dominál, a legmagasabb érték, a megkérdezettek 88,42%-a, akik nem hisznek a pokolban. Itt is kutatási évről kutatási évre megfigyelhető a folyamatos csökkenés viszonylag alacsony - 3 és 6 százalék között. Ami újszerű ebben az esetben az az, hogy nem 1982 és 1991 között figyelhető meg a legnagyobb mértékű csökkenés, hanem 1999 és 2008 között (6,22%).

A mennyországba vetett hittel kapcsolatban az mondható el, hogy szintén a nemleges válasz folyamatos csökkenése a jellemző. Jelen esetben is az 1982-es érték a legmagasabb 80,21%-kal, tehát ha summázzuk az eredményeket akkor 1991 előtt az emberek inkább nem hittek ezekben a spirituális dolgokban (vagy nem hihettek). Mivel a folyamatos csökkenése a nemleges válaszoknak adott, ezért itt is ennek mértékére térnék rá. Az előbbi esettel ellentétben itt szembetűnőbb változás van ezekben a számokban. 1982-ről 1991-re 6,86%-kal csökkent azok aránya akik nem hisznek a mennyországban, míg 1991-ről 1999-re csupán fél százalékos csökkenés volt jellemző, de ez megváltozott és 2008-ra már 7,18%-kal csökkent az arányuk a mintán belül.

Az itt megfigyelt folyamat alapján helytállónak érzem azt a korábbi megjegyzésem, miszerint a keresztény felfogásból kiindulva válaszolhattak a megkérdezettek és a kérdések ezen felfogás alapján értendők.

⁶⁸ A széttöredezettség, az egyedülállóság.

Mint a bevezetőben kifejtettem a posztmodern kor varázstalanodásával kapcsolatban, az előbb vázolt adatok alapján nem tekinthetem igazoltnak. A vallásossággal kapcsolatos kérdések esetében ugyan megfigyelhető az, hogy az emberek életében már nem játszik nagyon nagy szerepet a vallás, ha megnézzük a "*Kap-e erőt vagy nyugalmat a vallástól*" kérdésekre adott válaszok adatait, vagy azt, hogy a nem vallásos emberek aránya növekedett 2008-ra, bár az ateisták aránya csökkent. Amennyiben személyes meggyőződés alapján nézzük a dolgokat, az látszik, hogy az emberekben a spiritualitás, a keresztény felfogásban vett, természetfeletti való hit megerősödni látszik. A fejezetben belül az egyes kérdések után taglaltakat vélem bizonyos okoknak, nyilván ez így nem ad teljes képet ebben a kérdéskörben, ám dolgozatomban célja nem egy teljes vallásszociológiai kutatás és elemzés, így sajnos a teljesség igénye nélkül végeztem el ezeket az elemzéseket.

Fontos gyermeki tulajdonságok a posztmodernben

Ebben a fejezetben az EVS kérdőív azon kérdéseire adott válaszokat vizsgálom meg, amelyek arra vonatkoznak, hogy a megkérdezettek milyen tulajdonságokat tartanak fontosnak egy gyermek szempontjából.

A kérdés így szólt "*Melyek azok, amelyeket Ön különösen fontosnak tart azok közül, amire a gyermekeket otthon rá lehet nevelni:*" - a változók pedig: jó modor; önállóság; szorgalom; felelősségérzet; képzelőerő, fantázia; mások tisztelete, tolerancia; takarékoság; elszántság; vallásos hit; önzetlenség; engedelmesség. A válaszok tekintetében két lehetőség volt az említette - vagyis fontosnak tartja - és a nem említette - vagyis a nem tartja fontosnak. Azért tartottam idevalónak ennek a kérdéskörnek a vizsgálatát, mert - bár a kérdés maga a gyermek nevelésére vonatkozik - az szűrhető le belőle, hogy az adott évben vagy korszakban az emberek milyen tulajdonságokat tartanak fontosnak az életben. Vagyis az adott korszak viszonyai szerint mik lehetnek azok a tulajdonságok, amelyek sokat számítanak az életben. Az előbbi felsorolás sorrendjében haladva vizsgálom meg a változókat.

Elsőként a jó modorra adott válaszokat nézem meg. Ennek a változónak az esetében erős változás figyelhető meg a négy kutatási év adatain keresztül. 1982-ben a sokaság viszonylag kiegyenlítetten oszlott meg a kérdés tekintetében, de nagyobb része nem említette meg a jó modort, mint fontos tulajdonságot (52,46%), míg az ezt fontosnak tartók

aránya 47,54%. 1991-re történik egy éles váltás ugyanis a jó modort fontosnak tartók aránya hirtelen megugrik, majdnem 30%-kal egészen 77,01%-ra. 1999-re egy kisebbfajta csökkenés figyelhető meg, ezt a tulajdonságot fontosnak tartók aránya lecsökken 72,01%-ra, ám ez még így is a sokaság majdnem 3/4-e. A negyedik kutatási körben tapasztalhatóan növekedés megy végbe és a legmagasabb értéket éri el, 82,66%-t. Tehát megfigyelhető, hogy a rendszerváltozás megfordul a jó modor fontosságával kapcsolatos vélekedés és az emberek számára fontos lesz.

A következő változó az önállóság vagy függetlenség. Itt is az első kutatás eredményeinél figyelhető meg szoros eloszlás, ezt a tulajdonságot fontosnak tartók aránya 50,82%, akik nem említették az önállóságot fontos tulajdonságnak azok aránya 49,18%. Tehát éppen csak, hogy van eltérés a sokaságban. A további éveket nézve látszik, hogy ennek fontossága nő a válaszadók válaszai alapján. Ismét 1991-re történik nagyon nagy változás, majdnem 20%-os emelkedés 69,88%-ra. Ez esetben nincs későbbi csökkenés így 1999-re is megfigyelhető, hogy nő a sokaságban az ezt fontosnak tartók aránya egészen 73,23%-ra. A növekedés mértéke láthatóan lecsökkent, hiszen 2008-ra már csak körül belül az előző növekedés mértékével nő megint az arány egészen 76,64%-ra. Tehát 2008-ra a sokaság 3/4-e fontosnak tartja az önállóságot, mint emberi tulajdonságot a kezdeti 1/2-edhez képest.

A következő megvizsgálandó változó a szorgalom vagy kemény munka. Ennek a változónak az esetében hatalmas változás figyelhető meg, ám ez valószínűleg a rendszerváltozás következménye, hiszen a világgazdaság teremtette feltételeknek megfelelni nagyobb munkamorált igényelhetett. 1982-ben az emberek 28,42%-a gondolta úgy, hogy fontos a szorgalom és a kemény munka. A váltás itt következett be 1991-re a sokaság 70,38%-a vallotta fontosnak ezt a tulajdonságot. 1999-re éppen csak nőtt az arányuk 71,40%-ra és ez az arány 2008-ra a sokaság 3/4-re nőtt (75,91%-ra). Ebben az esetben is azt láthatjuk, hogy a megkérdezettek számára az eddig vizsgált tulajdonságokkal együtt ez is egy fontos emberi tulajdonság lett.

Következőként a felelősségtudat fontosságának változásait figyelem meg. A korábbi változókhoz hasonlóan itt is egy folyamatos aránynövekedés jellemző. Ebben az esetben is az 1982-es adatok szerint a válaszadók csupán 44,95%-a érezte fontosnak, hogy gyermeke felelősségteljes legyen, ez eredeztethető abból a légkörből, hogy a kommunista rezsimben az állam "örkődött" az emberek felett, így az emberek tetteikért a felelősséget tudták kire

hárítani. Ez láthatóan megváltozhatott, hiszen 1991-re már a sokaság 65,86%-a a fontos tulajdonságok közé emelte ki a felelősségtudatot és ez kutatási évről kutatási évre nőtt. 1999-ben már 74,34%, míg 2008-ban már 76,57% gondolta fontos emberi tulajdonságnak a felelősségtudatot.

A képzelőerővel kapcsolatos vélekedés a következő vizsgálandó változó. Az adattáblát megnézve látható, hogy ez a tulajdonság a válaszadók számára minden kutatási évben a nem fontos kategóriába volt sorolható. Ennek ellenére 1982-től 2008-ig csökkenő arányban figyelhető meg. 1982-ben a megkérdezettek 92,83%-a vélte úgy, hogy a képzelőerő vagy fantázia nem tartozik a fontos emberi tulajdonságok közé a felsoroltak közül. 1991-re 90,56%-ra csökkent az arányuk, tehát ebben az esetben nem figyelhető meg nagy mértékű változás a rendszerváltozást követően. 1999-re éppen hogy lecsökkent az arányuk 89,25%-ra. A legnagyobb változás 2008-ra figyelhető meg ahol a válaszadók - a többi évhez képest - már csak 83,65%-a nem tartotta fontosnak ezt a tulajdonságot.

A következő változó a téma szempontjából kiemelkedően fontos, mégpedig a tolerancia és mások iránti tisztelet megítélése. Az adattábla képe már nem ismeretlen. 1982-ben a sokaság nagyobb aránya nem tartotta fontos tulajdonságnak a toleranciát (69,26%) és csak 30,74%-uk említette meg, mint fontos tulajdonságot, melyre gyermekét (is) nevelné. A rendszerváltozás után nagy mértékű változást figyelhetünk meg ugyanis a toleranciát fontosnak tartók aránya megduplázódik, 61,75% lesz. Innentől kezdve csak növekedés figyelhető meg, ami 1999-re a sokaság 66,53%-ra, 2008-ra 70,81%-ra növekszik. Levonható az a következtetés, hogy a liberális demokrácia kiépülésével, melynek - mint korábban megjegyeztem - fontos értéke a tolerancia és mások tisztelete, ez a tulajdonság nagyon fontossá válik a társadalomban.

A takarékoság fontosságának tekintetében kicsit másabb kép tárul elénk, ha az adattáblára nézünk. 1982-ben a válaszadók nagyobb százaléka nem említette a takarékoságot, mint fontos tulajdonságot (67,28%). 1991-re majdnem kiegyenlítetté válik a két válaszlehetőség aránya (nem fontos - 50,50%; fontos - 49,50%), de még mindig nagyobb az aránya azoknak akik nem tartják fontosnak a takarékoságot. Az 1999-es évben nem egyenes irányú a korábban tapasztalt változás, hanem ismét megnő azoknak az aránya akik számára nem fontos a takarékoság, mint emberi tulajdonság. Valószínűleg ez annak köszönhető, hogy a rendszerváltozás után a fogyasztási lehetőségek kiszélesedtek és

az emberek számára megnyílt a lehetőség a rengeteg termék közül való válogatásra, vásárlásra.

A következő vizsgálandó változó az elszántság. Jelen esetben azt mondhatom elsőként, hogy mind a négy kutatási évben azok aránya volt magasabb akik szerint ez a tulajdonság nem fontos. 1982-ben összesen 82,92% nem gondolta ezt fontos tulajdonságnak, meglepő módon 1991-re ez nőtt 87,55%-ra. Azonban 1999-re egy nagyobb mértékű csökkenés figyelhető meg, 69,98%-ra csökken azok aránya akik szerint az elszántság nem fontos. 2008-ra minimális változás történt, azonban ez nem további csökkenést, hanem a nem fontos válasz arányának növekedést jelenti 70,75%-ra.

A következő változónál a vallásos hit fontosságára kérdezték rá. Ebben az esetben az figyelhető meg, hogy itt is mind a négy EVS során a sokaság jóval nagyobb aránya nem érzi fontos tulajdonságnak a vallásos hitet. Hasonlóságot lehet felfedezni az 1991-es és a 2008-as adatok között. A rendszerváltozás előtt, 1982-ben a válaszadók 7,86%-a érezte fontos tulajdonságnak a vallásos hitet az ember életében. Ezután látható a legnagyobb mértékű változás, 1991-re a sokaság majdnem 1/4-e, 23,69% érezte fontosnak a vallásos hitet. 1999-re visszacsökkent az arányuk 17,04%-ra. Mint említettem 2008-ra az 1991-eshez hasonló eredmény látható, a megkérdezettek 21,38%-a érezte úgy, hogy fontos a vallásos hit.

Az utolsó előtti megvizsgálandó változó az önzetlenség, mint tulajdonság. 1982-ben a válaszadók 85,93%-a nem tartotta fontosnak, hogy erre nevelje gyermekét. A rendszerváltozást követően növekszik azoknak az aránya akik szerint az önzetlenség fontos emberi tulajdonság. Még, ha 1999-ben kisebb lett az arány (23,02%), akkor is azt mondhatom, hogy ebből a szempontból pozitív változás történik, mert 2008-ban már a válaszadók 34,25%-a szerint fontos tulajdonság az önzetlenség, amelyet meg kell tanítani a gyerekeknek.

Az utolsó tulajdonság az engedelmisség, amelyet megvizsgálók. Ebben az esetben is a válaszadók mind a négy alkalommal inkább nem tartották fontosnak az engedelmisséget. Az arányok változása pedig a következőképpen történt. 1982-ben a sokaság majdnem 1/3-a tartotta csak fontosnak az engedelmisséget (30,67%). 1991-re azok aránya, akik számára az engedelmisség egy a neveléssel átadandó tulajdonság, 44,78%. 1999-re egy visszacsökkenés figyelhető meg ugyanis akik nem tartják fontosnak ezt a gyerekek

belenevelni azoknak az aránya 70,28%-ra nő, ám 2008-ra majdnem az 1991-es szintre csökken vissza.

Az előbbieken szemügyre vett változók közül hat volt olyan, amelynél folyamatos növekedés figyelhető meg az azt fontosnak tartók arányát tekintve: a jó modor, az önállóság, a szorgalom, a felelősségvállalás, a képzelőerő és a tolerancia. Vagyis a posztmodern társadalmat nézve az egyre fontosabb emberi tulajdonságok az előbbieket lettek. A tolerancia, mint írtam a liberális demokrácia térnyerése miatt. Az önállóság felértékelődése köthető ahhoz, hogy a társadalomban már az individuum a meghatározó így egyedülként kell tudjon érvényesülni az ember. A szorgalom és a felelősségvállalás köthető ahhoz, hogy a munkavégzés például eredményesebb így nagyobb megbecsülést jelenthet. Mivel említettem, hogy az emberek aszerint próbálnak meg élni, ahogy szerintük a társadalom elvárja tőlük, tehát a jó modor azért is fontos, mert ezáltal az egyén úgy érezheti, hogy megfelel az elvárásoknak.

A többi tulajdonsággal kapcsolatban nem azért nem jegyeztem meg hasonló dolgokat, mert elbogatellizálni szerettem volna, csupán nem volt megfigyelhető olyan fajta egyenes vonalú felértékelődés, mint az előbb említettek esetében.

Mintavételezés a posztmodernben

A módszertan

A továbbiakban a mintavételezéssel kapcsolatos változásokkal kapcsolatban szeretnék bizonyos megállapításokat tenni. Mint a bevezetőben írtam a hipotézisem az hogy a mintavételezés során a posztmodern kor eredményezte változások nagyobb mintavételi hibát eredményezhetnek.

Ennek igazolására a statisztikai szimuláció módszerét választottam. Ennek lebonyolítását az R nevű programcsomag segítségével csináltam.⁶⁹ Mint jeleztem korábban itt is az EVS négy évben elvégzett kutatásainak adatbázisaival dolgoztam.

Az adatbázisokból kiválasztottam azokat a változókat, amelyekben mind a négy évből találhatóak valid adatok. Ezek közül a "*Megengedhetőnek tartja-e*:" változók, illetve

⁶⁹ R Development Core Team (2009)

a "Mennyire fontos az Ön életében Isten?" változó voltak azok, amelyeknél egy egytől tízig tartó skála volt adott a válaszlehetőségek szempontjából. Azért fontos ezt megjegyezni, mert a szimuláció során átlagot, szórást és mintavételi hibát kértem le és ezek számításához célszerű volt, olyan változók közül választani, ahol nem egy vagy két, esetleg három válaszlehetőség volt. Egy változót választottam ki, a homoszexualitás megengedhetőségével kapcsolatosat, és ebből kiszűrtem a hiányzó kategóriába tartozó értékkel rendelkező eseteket, mivel azok a kódolás alapján mínusz értékkel szerepeltek az adatbázisban, ami torzította volna az eredményeket. Ezek után az egyes években a következő elemszámokat kaptam: 1982-es adatbázisban 1350 fő; 1991-es adatbázisban 967 fő; 1999-es adatbázisban 941 fő; 2008-as adatbázisban 1471 fő.

A szimulációt a következőképpen végeztem: az R programba az egyes adatbázisokat beolvastatva minden egyes kutatási év adatbázisából véletlenszerű mintavétellel egy hétszáz fős mintát vettem, ezt a minta elemszámot használtam minden esetben az adatbázis elemszámától függetlenül, hiszen a mintavételi hiba mértéke függ az elemszámtól. A kapott minta eredményeiből lekértem a válaszok értékeinek átlagát, szórását és mintavételi hibáját. Majd az egész folyamatot - mintavétel, átlag, szórás és mintavételi hiba számolása - megismételtetem ezerszer minden egyes kutatási év esetében. Így kaptam négyszer ezer mintavételi hiba értéket, amiket grafikonokon ábrázoltam és fogok elemezni a négy kutatási év szempontjából. A három érték közül kettőt ki kell hogy emeljek: A szórást (

$$sd = \sqrt{\frac{\sum(x-\bar{x})^2}{n-1}} \text{ és a mintavételi hibát } (se = \frac{\sqrt{\frac{\sum(x-\bar{x})^2}{n-1}}}{\sqrt{n}}).$$

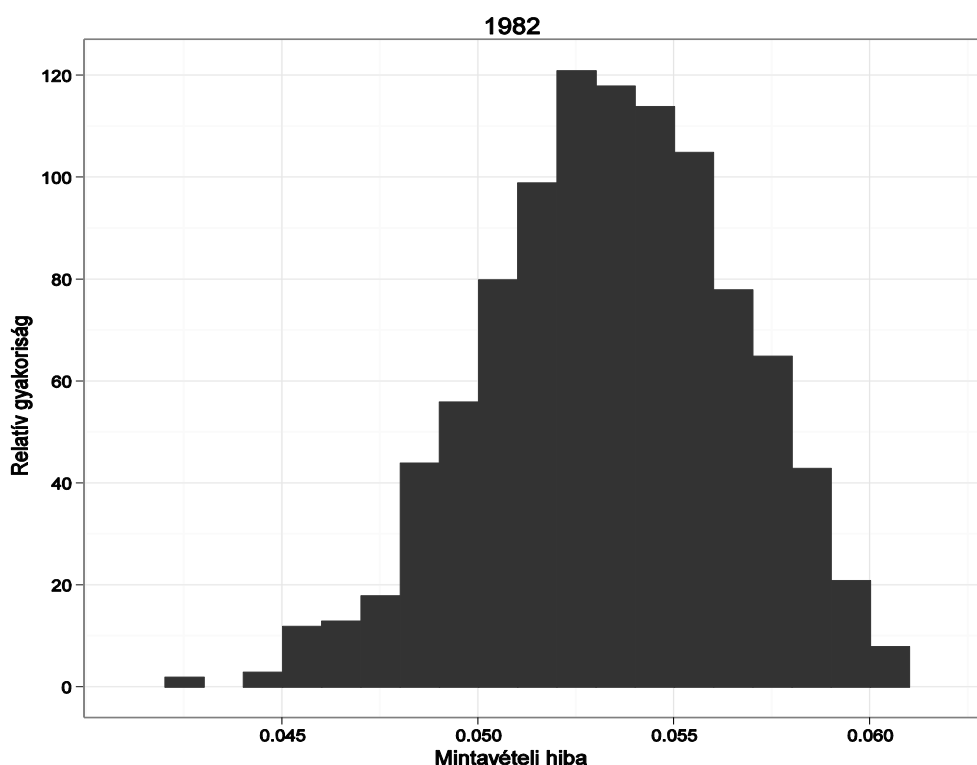
Ha megnézzük a két képletet látható, hogy a mintavételi hiba értékét akkor kapjuk meg ha a szórás értékét elosztjuk a minta elemszámának gyökével. Vagyis a változás vizsgálatára a szórás is kitűnő lenne. Ennek ellenére tartom magam a, már megszokott módszertani eljárásokhoz, vagyis a mintavételi hiba értékét vizsgálom. Az átlaggal azért nem foglalkozom, mert az átlagból leszűrhető információból a homoszexualitás megítélésének változásaira lehet következtetni, amit már megtettem a százalékos eloszlások alapján és nem az átlagértékek változásainak elemzésével.

A szimuláció

A mintavételi hibák elemzésénél időrendi sorrendben fogom kiértékelni a kapott értékeket. A fejezet elején megismételném azt a kijelentésemet, hogy szerintem a

posztmodern korban lezajló változások hatással vannak, voltak a szociológiai kutatásban használatos mintavételezési technikákra. Vagyis a társadalom széttöredezésével nehezebbé válik a korábbi társadalmi csoportok alapján a társadalomtudományi kutatás, ugyanis ezek a változások torzító erőkként léphetnek fel az eredmények tekintetében.

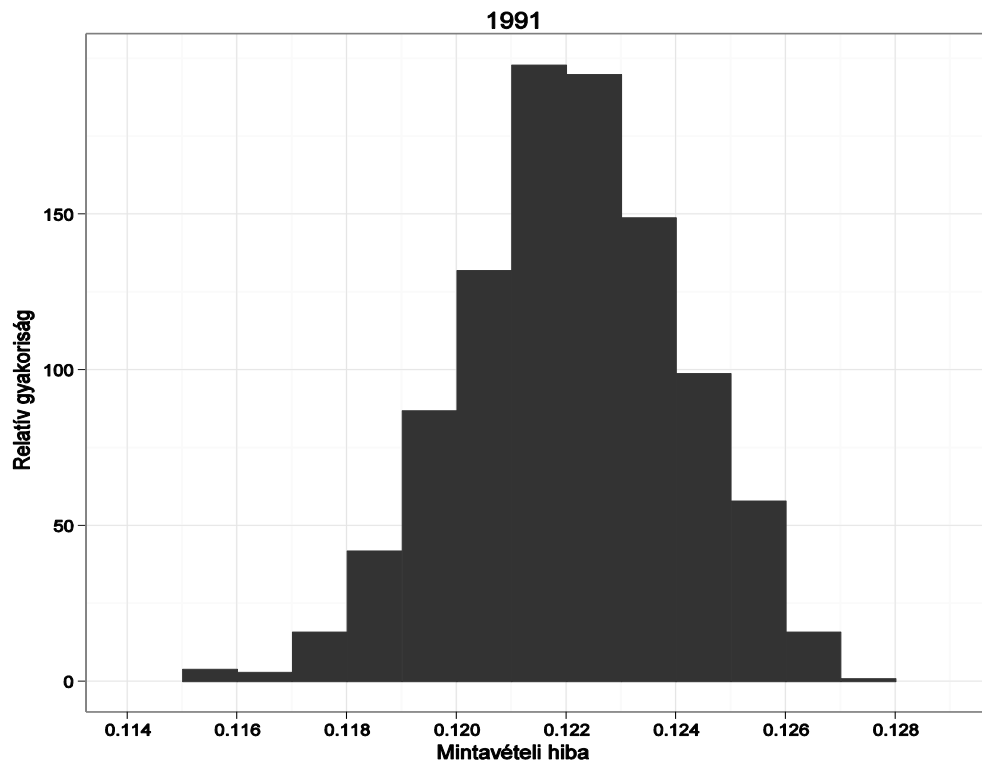
Elsőként az 1982-es adatbázisból végzett szimulációt vegyük górcső alá.

3. ábra: A mintavételi hiba értékei az 1982-es EVS adatbázisból szimulált adatok alapján

Az ábrán az ezer szimulált mintavételi hiba értékének eloszlását mutatja meg. Első megállapításként azt emelném ki, hogy a mintavételi hiba értéke körül belül 0,0421 és 0,0608 értékek által határolt intervallumba esik. Az eredményeket nyolc tizedes jegyig mutatta ki a program, így egyező adatok nemigen fordulnak elő az ezer esetben. A hisztogramon látható, hogy a legmagasabb esetszám egy mintavételi hiba érték körül megközelítőleg 120. Az ábrát megnézve nagyjából egy normál eloszlás képét lehet felfedezni, de látható az is, hogy az intervallumon belül inkább jobbra tolódik el a hisztogram. Az intervallum középpértékének fényében, ami 0,0534, azt mondhatom, hogy a mintavételi hiba mértéke a gyakoriságot nézve inkább az intervallum maximuma felé magasabb, ugyanis a medián és a 0,056-ös érték között találhatóak a 100 esetszám feletti

értékek. A normális eloszlást beigazolni látszik az is, hogy a medián értéknél található meg a legnagyobb esetszám. Tehát két részre bontva az intervallumot⁷⁰ látszik, hogy a jobb oldalon az esetszámok csökkenése az intervallum határához közeledve nagyjából egyenletesen történik, míg a bal oldalon adott relatív gyakoriságon több érték fordul elő kifejezetten a 0,0475-ös értéktől lefelé. A mintavételi hiba értékének szórása körül belül 0,0032. Ebből következtetve az átlag $(0,0533) \pm$ a szórás értéke adja meg a konfidencia intervallumot 95% biztonsággal. Összegezve az 1982-es EVS adatbázisa alapján szimulált adatokban a mintavételi hiba értéke körül belül 0,0421 és 0,0608 között mozog. A gyakoriságot tekintve a leggyakoribb érték(ek) 0,053 és 0,056 között helyezkednek el, körül belül 120 körüli esetszámmal.

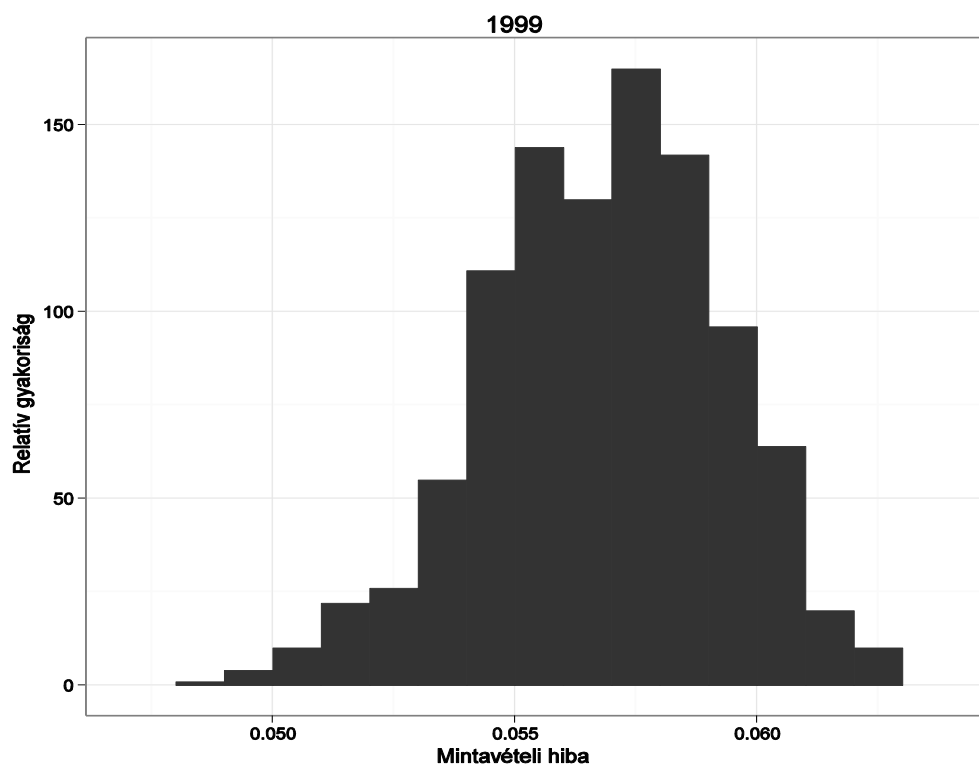
4. ábra: A mintavételi hiba értékei az 1991-es EVS adatbázisból szimulált adatok alapján

Időrendi sorrendben haladva az 1991-es EVS adatbázis adatai alapján szimulált mintavételi hibák értékeit és gyakoriságát bemutató hisztogramot veszem vizsgálat alá. Az x tengelyen feltüntetett számokat megnézve máris szembetűnő a változás az előző kutatási eredményekhez képest. Ugyanis a mintavételi hiba értéke jelen esetben minimum 0,115

⁷⁰ bal oldal: $<0,0625$; jobb oldal: $0,0625<$

lett, ami majdnem 0,1-es (pontosan 0,072) változás az előző esetben látott minimumhoz képest. Tehát 1991-re egy nagyobb volumenű változás figyelhető meg. Az intervallum felső határa itt körül belül 0,1275. Az intervallum középső értéke 0,1221. Ebben az évben az intervallum mérete csökkent az előzőhöz képest, ebből leszűrhető, hogy az egyes értékek esetszáma így megnőtt a korábbihoz képest. Ez jelen esetben az intervallum középpértékénél figyelhető meg ahol körül belül az ezer esetből majdnem 200 található a medián érték (ami jelen esetben megegyezik az átlaggal) körül. Itt egységesebb képet kapunk az esetszámok terén, hiszen az a középpértékig az intervallum bal széléről indulva folyamatosan növekszik, majd jobbra haladva folyamatosan csökken. Ebben az évben a mintavételi hiba érték szórása 0,002, ami láthatóan kisebb az előző évihez képest. Levonható ebből, hogy - bár a mintavételi hiba értéke növekedett - a szóródás kisebb lett, ami azt jelenti, hogy az eloszlás szempontjából homogénebb lett az eredmény.

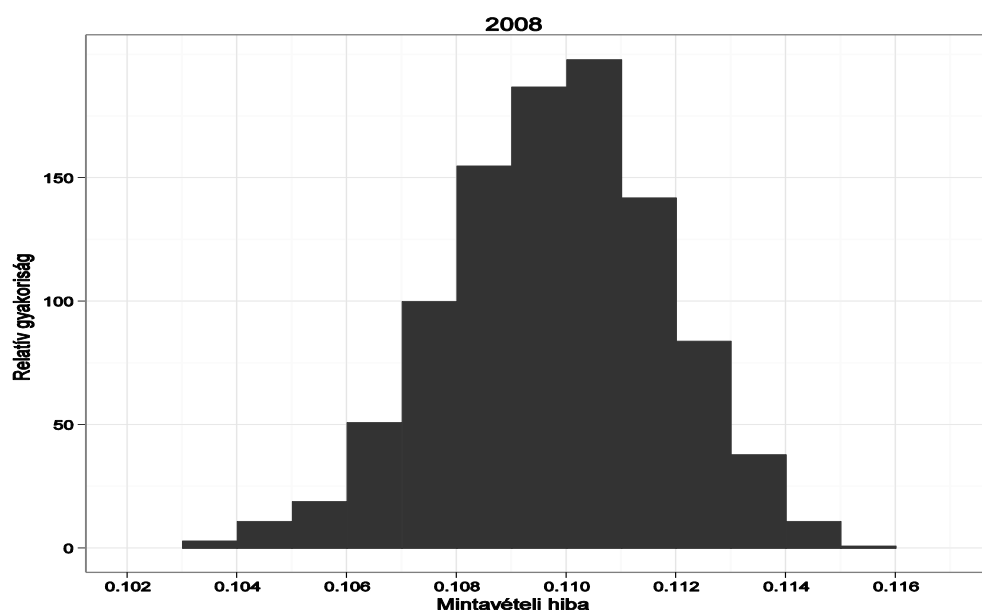
Összegezve: 1991-ben a mintavételi hiba értéke nagy mértékben megnőtt a korábbihoz képest és kisebb lett az értékek intervalluma valamint a szóródása is. Tehát az beigazolódni látszik, hogy a mintavételi hiba értéke nő, ám a szórás csökkenésével nem mondható el, hogy heterogénebbé válna a társadalom.

5. ábra: A mintavételi hiba értékei az 1999-es EVS adatbázisból szimulált adatok alapján

Amit az előbb beigazolódni véltem most megdölni látszik. 1999-ben a hisztogram alapján elsőre kimondható, hogy a mintavételi hiba értéke nagyjából visszatért az 1982-es szintre. Minimum és maximum értékeket tekintve 0,0489 és 0,0624 értékeket megfigyelhetők. Vagyis az intervallum, amelyben az értékek találhatóak a maximumát tekintve éppen csak magasabb, ám a minimum értéke háromszor annyival magasabb a '82-eshez képest, mint a maximuma. Az intervallum "szélessége" nőtt az előző kutatásnál tapasztaltakéhoz képest, de még mindig kisebb mint '82-ben. A mintavételi hiba értékének szórása ebben az évben 0,002455, ami kicsivel több, mint az előző kutatási évben. A legmagasabb esetszám a 0,058-es érték körül található, körül belül 165 esetben figyelhető meg ezen érték körül mintavételi hiba. Jelen esetben az intervallum jobb oldalán található több eset, tehát 1999-ben a mintavételi hiba 1000 esetből inkább az intervallum középértékétől nagyobb értékek a gyakoribbak. Vagyis a normális eloszlás képe ismét felfedezhető, de ebben az évben a leginkább töredezett a hisztogram képe. Mondhatni 1999-re a kutatás adataiból szimulált ezer esetben a mintavételi hiba értéke több esetben nagyobbak mutatkozik.

Ez alapján az állításom eddig olyan mód dőlt meg, hogy a mintavételi hiba értéke nem folyamatosan nőtt, valamint nem is a változás megtorpanásáról van szó, hanem az első megfigyelés eredményeire történt visszalépés a vizsgált értékek tekintetében, sőt inkább még annál is kisebb lett a mintavételi hiba értéke általában. De a végkifejlet miatt még nézzük meg a 2008-as évet.

6. ábra: A mintavételi hiba értékei a 2008-as EVS adatbázisból szimulált adatok alapján

A 2008-as év tekintetében megfordult a változás iránya az 1991 és 1999 között történt változáshoz képest. Nőtt a mintavételi hiba értéke, ám ez a növekedés nem volt akkora mértékű mint az 1982-ről 1991-re történt növekedése, így nagyságrendjében nem kaptam ugyanakkor értékeket, mint 1991-ben. Erre a hullámforma változásra már láthattunk példát korábban az egyes változók százalékos eloszlásában, hát itt ismét felbukkant. Jelen esetben a mintavételi hiba következő értékek által határolt intervallumba esik: 0,1031 és 0,1156. Az esetszámok tekintetében itt figyelhető meg a legmagasabb, a 200-hoz közeli, de inkább több esetben volt mérhető 0,110 és 0,112 körül mintavételi hiba érték. A többi hisztogramhoz hasonlóan itt is egy normális eloszlást mutató kép rajzolódik ki, az előző évi hisztogramhoz képest sokkal jobban. Megfigyelhető, hogy a középértéktől jobbra és balra majdnem szimmetrikusan változnak a mintavételi hiba értékek gyakoriságai. A középértéket itt 0,1098-nál határozhatom meg és nagyjából ekörül a már említett szimmetriával oszlanak el a mintavételi hiba értékei gyakoriságaik alapján. Az intervallumot tekintve azt jegyezném meg, hogy a 2008-ban megfigyelhető távolság a minimum és maximum érték között, összesen 0,0125, vagyis megegyezik az 1991-es esetben tapasztalt intervallum szélességével. A szóródás így hasonló, olyannyira, hogy értéke 0,002, ami megegyező az 1991-es esettel. Levonható, hogy hasonló folyamattal lehet dolgunk a mintavételi hiba értékének növekedésével kapcsolatban, mint '82-ről '91-re, csak minimálisan kisebb mintavételi hiba értékkel.

A negyedik hisztogramot is megnézve tehát azt mondhatom, hogy az állításom be is igazolódott meg nem is. Nem igazolódott be hiszen a mintavételi hiba értékének változása nem egy folyamatos egyenes folyamat, hanem az 1982-es eredményhez képest megnőtt 1991-re, majd lecsökkent 1999-re és ismét megnőtt 2008-ra. A későbbiekben majd érdekes lehet, ha ezt a módszert alkalmazzák, már több év adataira vonatkozóan, hogy a folyamat továbbra is ilyen hullámformán alakul vagy 1999-től kezdve már csak növekedés figyelhető-e meg. Beigazolódott olyan szempontból, hogy a mintavételi hiba értéke mutatott növekedést két alkalommal is, első alkalommal a rendszerváltozás után, mint a korábbi vizsgálataimban is kirajzolódott, hogy az esemény után éles változások történtek. Második alkalommal 1999-ről 2008-ra történt növekedés, ami nem volt olyan mértékű, hogy hasonló értékeket produkáljon 2008-ban, mint korábban 1991-ben, ám már ez is elég különbség, hogy elmondhassuk a posztmodern kor hatással lehet a mintavételezésre is.

Munkám során az egyszerű véletlen mintavétel módszerét alkalmaztam. Vagyis a rendelkezésre álló elemszámból vettem egy 700 fős mintát. A véletlen itt azért is vehető

szó szerint, mert a program, mellyel dolgoztam random választott ki 700 elemet randomszámot generálva 1-től n-ig. Az ezerszeri lefuttatás miatt a módszer visszatevése volt. Ez mondhatni megfelelővé tette az eljárásomat a véletlen mintavétel azon kritériumának, mely szerint a mintába mindenkinek ugyanakkora esélye kell, hogy legyen a bekerülésre. Tehát másodjára például az 523. esetnek ugyanakkora esélye volt a mintába kerülésre, mint elsőre és így tovább mind az ezer esetben. Az elmélet úgy szól, hogy véletlen mintavétel akkor helytálló, ha minden társadalmi csoportnak ugyanakkor esélyei vannak a bekerülésre, mint írtam.⁷¹

Arra kérdésre, hogy van-e értelme még a mintavételezésnek azt tudom mondani, hogy igen van értelme. Mégpedig azért, mert ennek már jól kidolgozott statisztikai alapjai vannak, amelyek máig még nem kérdőjeleződtek meg. Amennyiben azonban a társadalom oldaláról nézzük meg a dolgot, azt mondhatom, hogy hiába történik olyan társadalmi változás a posztmodernben, amely atomizálja a társadalmat és felbontja a korábbi osztályokat vagy rétegeket, akkor is van értelme. Tehát a véletlennel azt próbáljuk kontrollálni, hogy ne "szenvedjenek hátrányt" bizonyos csoportok a másikkal képest a bekerülés szempontjából.⁷² Vagyis így a keletkező minták tulajdonságai előre megjósolhatóak lesznek.⁷³

Ezt azért merem állítani, mert a matematikai statisztikában található centrális határeloszlás tétele kimondja, hogy kellően nagy elemszámú minták vételével, a független valószínűségi változók összege normális eloszlást fog követni.⁷⁴

Összegzés

A dolgozatom végére érve azt mondhatom, hogy saját meglátásom szerint tudtam adni egyfajta definíciót a posztmodern korra. Több szempontból próbáltam meg megvizsgálni azt, hogy mik lehetnek a jellemzői, a tudás szempontjából, a fogyasztás szempontjából, politikai oldalról is próbáltam egyfajta képet vázolni erről. Mint az elején is mondtam manapság már egyre nehezebben meghatározhatóak a dolgok, így szinten

⁷¹ Rudas Tamás (1998)

⁷² Rudas Tamás (1998)

⁷³ Rudas Tamás (1998)

⁷⁴ Obádovics J. Gyula (2001)

minden oldalról és körben elfogadott definíciót nem tudtam adni, ugyanúgy, ahogy azok sem akik munkája nyomán elindultam ezen az úton a posztmodern kutatni.

Az elméleti bemutatáson és vizsgálaton túl kísérletet tettem több olyan tényező vizsgálatára, amelyek emberi szemszögből fontosak lehetnek és megnéztem, hogy miként változott az ezekről való vélekedés a '80-as évek elejétől majdnem napjainkig.

Hipotéziseim, melyeket a bevezetőben leírtam némelyike beigazolódott. Elsőként azt állítottam, hogy a posztmodern korra jellemző lehet egyfajta normavesztés a társadalomban, ennek vizsgálatára az EVS egyik blokkját használtam fel, melyben hét változó alapján néztem meg a sokaság százalékos eloszlását a kérdésben. Ezek alapján arra jutottam, hogy nem egy egyenletes norma vesztési folyamatról van szó, amelyben kutatási évről kutatási évre figyelhető meg változás. Azt találtam, - és ez megfigyelhető volt a többi esetben is - hogy 1982 és 1991 között figyelhetőek meg nagy mértékű változások bizonyos cselekvések, magatartásformák megengedhetőnek tartása szempontjából. Tehát egyfajta "engedékenység" megfigyelhető, melyet nevezhetünk normavesztésnek.

Megvizsgáltam azt is, hogy a posztmodern ember hogyan áll a valláshoz. Tettem ezt úgy, hogy bizonyos vallással kapcsolatos változók mentén néztem meg azt például, hogy az emberek vallásos embernek tartják-e magukat vagy nem és miként változott ez 1982 és 2008 között, valamint hogy számukra mennyire fontos Isten. Ezenkívül megnéztem, hogy miben hisznek és miben nem bizonyos vallási dolgok terén, mint a halál utáni élet, a pokol vagy a mennyország. Ez esetben meglepett az eredmény hiszen arra számítottam, hogy a posztmodern korról az emberek számára a vallás elveszíti a jelentőségét és csökken azok aránya akik vallásosak. Ez részben történhetett így, hiszen, mint korábban látható volt bizonyos spirituális dolgok iránti fogékonyság vagy beléjük vetett hit maradt az emberekben és ráadásul még nőtt is az aránya azoknak akik hisznek az előbb említett dolgokban. Tehát nem teljesen igaz az, hogy varázstalanodik a posztmodern ember, mert mint látható volt ezeknek a spirituális "kapcsolatoknak" a fontossága nőtt az arányokat tekintve.

Ezután az EVS azon kérdéskörét vizsgáltam, amely arra vonatkozott, hogy megkérdezettek szerint melyik tulajdonságok fontosak egy gyermek számára. Ezt kibővítettem egy olyan jelentéssel, amely szerint az emberek által a gyermek számára fontosnak ítélt tulajdonságok, jelenthetik azt is, hogy az egyének milyen tulajdonságokat gondolnak fontosnak az adott korszakban a környezet alapján. Itt az látszott, hogy a jó

modor a függetlenség, a felelősségvállalás, a szorgalom, a tolerancia és a képzelőerő az ami folyamatosan felértékelődött és egyre fontosabbnak tekinthető korunkban.

Megvizsgáltam elméleti szempontból, hogy a posztmodern és a polgári demokráciák milyen hasonlóságot mutatnak és megpróbáltam eredeztetni ezeket. Végeredményben arra jutottam, hogy nehéz meghatározni melyik eredeztethető a másikból. Végül még belevettem a gazdaságot mint alakító tényezőt ebbe a körbe és úgy tűnik, bár ezt alapos kutatási eredményekkel és számokkal alátámasztani nem tudom, hogy az lesz az, ami formáló erő lehetett a politikai berendezkedés és a posztmodern szempontjából.

Következőekben a statisztikai szimuláció segítségével végeztem véletlen mintavételeket minden egyes kutatási évre vonatkozóan és megvizsgáltam, hogy milyen mintavételi hiba értékekkel rendelkeznek és ezt próbáltam összehozni azzal, hogy a posztmodern ilyen formán érezteti-e hatását. Végeredményében azt tudom mondani, hogy megfigyelhető volt a mintavételi hiba értékének növekedése, ám itt sem egy egyenletes módon. Ettől függetlenül a mintavételi hiba értékének növekedése következménye lehet a posztmodern érában tapasztalható "osztálytalanságnak" és a társadalom széttöredezésének. Így az individualizáció kihatással lehet más esetekben is a szociológiai kutatások eredményeire. Ennek ellenére nem gondolom úgy, hogy el kellene vetni az eddig jól bevált módszereket, mert ez a változás a statisztika gyökeres megújítását igényelné a torzítások elkerülése érdekében. Tanulásként az vonható le, hogy mostanra már érdemesebb nagy elemszámú mintákat alkalmazni az adott kutatásokhoz hiszen így csökkenthető a torzítás mértéke.

Így összességében a kutatás előtt megfogalmazódott feltevéseim részben igazolódtak be. Ettől függetlenül remélem dolgozatomban sikerült egy kicsit újabb megvilágításból feltárnom a posztmodern kort és mások számára, akik a posztmodern vizsgálatának útjára lépnek szolgáltam néhány hasznos információval illetve meglátással a napjainkat is meghatározó posztmodernnel kapcsolatban.

Kiemelném még azt az eredményt, amelyet több esetben felfedeztem a kérdések vizsgálatakor. Ez nem más, mint az 1982-es és az 1991-es adatok közötti változás mértékének nagysága. Több esetben megfigyelhető, hogy ez alatt az időszak alatt a többihez képest igen nagy mértékű változás történt bizonyos kérdések megítélése terén. Ennek miéértjére sajnos nem tudtam megadni a választ, tekintve, hogy a témám és a

rendelkezésre álló lehetőségeim ezt nem engedték meg számomra. Ezért a jövőre nézve érdekes kutatások alapjául szolgálhat ez a megfigyelés is.

Talán azok számára akik elolvasták ezeket a fejtegetéseket felbukkannak bizonyos dolgok, melyeket ők is mindennapjaik során érzékelnek csak nem feltétlen gondolnak bele ilyen oldalról ezekbe a történesekbe. Mindannyian a posztmodern részei vagyunk, a tulajdonságokat és változásokat megvizsgálva sokan kételkedhetnek benne, rájuk igazak-e azok, amikről a dolgozatomban szót ejtettem. Azt kell mondjam igen, ugyanúgy ahogy rám is. Az egyre komplexebbé váló posztmodern társadalom részei vagyunk és leszünk is, ha a történelemnek tényleg vége van.

Felhasznált Irodalom

- Beck, Ulrich (2003): *A kockázat-társadalom - Út egy másik modernitásba*
Századvég kiadó, Budapest. 2003.
- Fukuyama, Francis (1994): *A történelem vége és az utolsó ember*
Európa kiadó, Budapest. 1994.
- Lyotard, Jean-Francois (1993): *A posztmodern állapot*
in: A posztmodern állapot - Jürgen Habermas, Jean-Francois Lyotard,
Richard Rorty tanulmányai
Századvég kiadó, Budapest. 7. - 145.
- Obádovics J. Gyula (2001): *Valószínűségszámítás és matematikai statisztika*
Scolar kiadó. 2001.
- Pethő Bertalan (szerk.) (1996): *A posztmodern*
Platon, Budapest. 1996.
- Pikó Bettina (2003): *Kultúra, társadalom és lélektan*
Akadémiai kiadó, Budapest. 2003.
- R Development Core Team (2009): *R: A Language and Environment for Statistical Computing*
R Foundation for Statistical Computing, Bécs. 2009.
www.R-project.org
- Rudas Tamás (1998): *Hogyan olvassunk közvéleménykutatásokat?*
Új mandátum kiadó, Budapest. 1998.

- Solymosi Norbert(2005): *R<- erre, erre! Bevezetés az R-nyelv és környezet használatába*
<http://cran.r-project.org/doc/contrib/Solymosi-Rjegyzet.pdf> (Levétel ideje: 2010. 10.15)
- Szepessy Péter(2006): *Posztmodern és információ társadalom - konzervatív nézőpontból. Avagy Lehetséges-e információs konzervativizmus a posztmodernben*
 Információs Társadalom folyóirat 2006/4 28. - 38.
http://www.infonia.hu/digitalis_folyoirat/2006_4/2006_4_szepessy_peter.pdf (Levétel ideje: 2011. 03.17.)
- Tomka Miklós(2010): *Vallási helyzetkép - 2009*
 in: Rosta Gergely - Tomka Miklós(szerk.): Mit értékelnek a magyarok?
 OCIPE Magyarország - Faludi Ferenc Akadémia, Budapest. 2010. 401. - 425.

Melléklet

1. A "Mikor tarthatja megengedhetőnek:" kérdésblokk válaszainak eloszlásai százalékos formában.

1.a. táblázat: <i>Állami juttatásokkal való jogtalan visszaélés</i>				
	1982	1991	1999	2008
Soha	81,79%	61,20%	75,87%	79,54%
2	6,54%	8,15%	8,28%	6,95%
3	4,43%	6,40%	6,44%	4,77%
4	1,69%	3,20%	3,17%	1,85%
5	2,18%	4,64%	2,86%	3,18%
6	0,84%	1,65%	1,43%	1,19%
7	0,63%	1,24%	0,51%	0,93%
8	0,42%	1,24%	0,41%	0,79%
9	0,35%	3,10%	0,31%	0,40%
Mindig	1,13%	9,18%	0,72%	0,40%
Összesen (n)	1422	969	978	1510
≤ 5	96,62%	83,59%	96,63%	96,29%
$6 \leq$	3,38%	16,41%	3,37%	3,71%

1.b. táblázat: <i>Kenőpénz elfogadása kötelesség teljesítése során</i>				
	1982	1991	1999	2008
Soha	71,47%	63,64%	54,29%	69,92%
2	8,05%	8,27%	8,58%	8,23%
3	6,00%	5,11%	10,65%	6,97%
4	4,03%	2,35%	5,79%	4,12%
5	6,14%	4,49%	10,24%	4,85%
6	1,41%	2,04%	3,52%	2,26%
7	0,92%	1,63%	1,86%	1,20%
8	0,64%	1,43%	1,76%	1,13%
9	0,07%	2,66%	0,31%	0,53%
Mindig	1,27%	8,38%	3,00%	0,80%
Összesen	1416	979	967	1506
≤ 5	95,69%	83,86%	89,56%	94,09%
$6 \leq$	4,31%	16,14%	10,44%	5,91%

1.c. táblázat: <i>Abortusz</i>				
	1982	1991	1999	2008
Soha	31,53%	23,54%	32,48%	24,70%
2	4,99%	4,40%	5,73%	4,54%
3	7,81%	5,83%	8,17%	5,14%
4	6,80%	6,65%	7,22%	4,81%
5	25,23%	21,90%	22,19%	26,23%
6	6,58%	8,60%	7,64%	7,01%
7	4,12%	5,73%	4,03%	6,61%
8	5,42%	5,42%	3,61%	5,14%
9	2,17%	4,61%	1,59%	5,14%
Mindig	5,35%	13,31%	7,32%	10,68%
Összesen	1383	977	942	1498
≤ 5	76,36%	62,33%	75,80%	65,42%
$6 \leq$	23,64%	37,67%	24,20%	34,58%

1.d. táblázat: <i>Eutanázia</i>				
	1982	1991	1999	2008
Soha	64,42%	39,15%	42,25%	33,74%
2	5,72%	3,56%	7,58%	4,97%
3	4,06%	4,63%	4,66%	5,17%
4	2,46%	2,61%	2,82%	4,17%
5	8,19%	13,52%	13,87%	19,15%
6	2,32%	4,39%	4,33%	3,36%
7	1,74%	3,32%	3,36%	6,92%
8	3,41%	4,98%	6,07%	6,18%
9	1,52%	4,98%	2,28%	3,90%
Mindig	6,16%	18,86%	12,78%	12,43%
Total	1380	843	923	1488
≤ 5	84,86%	63,46%	71,18%	67,20%
$6 \leq$	15,14%	36,54%	28,82%	32,80%

1.e. táblázat: <i>Öngyilkosság</i>				
	1982	1991	1999	2008
Soha	72,39%	65,16%	80,92%	68,56%
2	7,80%	4,62%	6,47%	6,89%
3	6,01%	4,72%	3,65%	5,48%
4	3,36%	2,20%	1,56%	3,01%
5	5,72%	6,30%	4,59%	9,77%
6	1,29%	2,73%	0,83%	1,34%
7	0,79%	0,94%	0,52%	1,40%
8	0,79%	1,36%	0,21%	0,80%
9	0,43%	1,26%	0,31%	0,80%
Mindig	1,43%	10,70%	0,94%	1,94%
Total	1398	953	959	1495
≤ 5	95,28%	83,00%	97,18%	93,71%
6 ≤	4,72%	17,00%	2,82%	6,29%

1.f. táblázat: <i>Homoszexualitás</i>				
	1982	1991	1999	2008
Soha	86,44%	73,42%	88,52%	51,80%
2	3,78%	2,38%	2,34%	4,62%
3	2,59%	1,24%	2,44%	4,69%
4	1,11%	1,24%	1,17%	4,42%
5	3,70%	4,86%	2,23%	16,25%
6	0,52%	0,93%	0,74%	4,01%
7	0,37%	0,72%	0,43%	2,38%
8	0,22%	0,62%	0,43%	2,45%
9	0,07%	1,24%	0,32%	1,97%
Mindig	1,19%	13,34%	1,38%	7,41%
Összesen	1350	967	941	1471
≤ 5	97,63%	83,14%	96,71%	81,78%
6 ≤	2,37%	16,86%	3,29%	18,22%

1.g. táblázat: <i>Válás</i>				
	1982	1991	1999	2008
Soha	20,00%	22,75%	23,72%	15,67%
2	4,34%	4,00%	5,12%	3,33%
3	7,69%	7,89%	8,46%	3,53%
4	7,54%	6,15%	8,46%	4,07%
5	35,59%	21,82%	25,71%	25,07%
6	6,62%	9,32%	7,63%	7,80%
7	4,91%	4,61%	4,60%	7,67%
8	5,62%	5,23%	3,76%	7,60%
9	2,35%	4,51%	1,36%	6,07%
Mindig	5,34%	13,73%	11,18%	19,20%
Összesen	1405	976	957	1500
≤ 5	75,16%	62,60%	71,47%	51,67%
$6 \leq$	24,84%	37,40%	28,53%	48,33%

2. A vallásossággal kapcsolatos vizsgálat táblázatai százalékos formában.

2.a. táblázat: <i>Vallásos ember-e?</i>				
	1982	1991	1999	2008
Vallásos	43,27%	56,81%	57,48%	53,54%
Nem vallásos	42,49%	39,41%	36,89%	42,74%
Meggyőződéses ateista	14,24%	3,77%	5,64%	3,71%
Összesen	1412	954	976	1481

2.b. táblázat: <i>Mennyire fontos az ön életében Isten?</i>				
	1982	1991	1999	2008
Egyáltalán nem	29,85%	21,48%	23,88%	16,86%
2	7,91%	8,00%	6,91%	7,29%
3	7,01%	7,50%	7,11%	7,49%
4	3,83%	3,75%	3,35%	5,69%
5	13,87%	13,17%	15,24%	15,12%
6	4,00%	5,98%	6,30%	6,82%
7	3,59%	5,88%	5,49%	8,96%
8	6,36%	7,60%	6,61%	10,64%
9	3,34%	4,26%	4,47%	4,75%
Nagyon fontos	20,23%	22,39%	20,63%	16,39%
Összesen	1226	987	984	1495
≤ 5	62,48%	53,90%	56,50%	52,44%
6 ≤	37,52%	46,10%	43,50%	47,56%

2.c. táblázat: <i>Nyer-e erőt és nyugalmat a vallásból?</i>				
	1982	1991	1999	2008
Nem	58,03%	50,66%	52,63%	53,71%
Igen	41,97%	49,34%	47,37%	46,29%
Összesen	1158	914	950	1469

2.d. táblázat: <i>Hisz-e: Istenben</i>				
	1982	1991	1999	2008
Nem	44,37%	34,64%	32,42%	29,75%
Igen	55,63%	65,36%	67,58%	70,25%
Összesen	1145	892	950	1432

2.e. táblázat: <i>Hisz-e: a halál utáni életben</i>				
	1982	1991	1999	2008
Nem	82,78%	73,76%	68,47%	64,76%
Igen	17,22%	26,24%	31,53%	35,24%
Összesen	1109	865	904	1419

2.f. táblázat: <i>Hisz-e: a pokolban</i>				
	1982	1991	1999	2008
Nem	88,42%	83,79%	80,94%	74,72%
Igen	11,58%	16,21%	19,06%	25,28%
Összesen	1149	907	918	1436

2.g. táblázat: <i>Hisz-e: a mennyországban</i>				
	1982	1991	1999	2008
Nem	80,21%	73,35%	72,38%	65,65%
Igen	19,79%	26,65%	27,17%	34,35%
Összesen	1162	908	920	1438

3. A fontos gyermeki tulajdonságok elemzésének táblázatai százalékos formában.

3.a. táblázat: <i>Jó modor</i>				
	1982	1991	1999	2008
Nem említette	52,46%	22,99%	27,99%	17,34%
Említette	47,54%	77,01%	72,01%	82,66%
Összesen	1464	996	986	1511

3.b. táblázat: <i>Önállóság</i>				
	1982	1991	1999	2008
Nem említette	49,18%	30,12%	26,77%	23,36%
Említette	50,82%	69,88%	73,23%	76,64%
Összesen	1464	996	986	1511

3.c. táblázat: <i>Szorgalom</i>				
	1982	1991	1999	2008
Nem említette	71,58%	29,62%	28,60%	24,0%
Említette	28,42%	70,38%	71,40%	75,91%
Összesen	1464	996	986	1511

3.d. táblázat: <i>Felelősségtudat</i>				
	1982	1991	1999	2008
Nem említette	55,05%	34,14%	25,66%	23,43%
Említette	44,95%	65,86%	74,34%	76,57%
Összesen	1464	996	986	1511

3.e. táblázat: <i>Képzeloerő</i>				
	1982	1991	1999	2008
Nem említette	92,83%	90,56%	89,25%	83,65%
Említette	7,17%	9,44%	10,75%	16,35%
Összesen	1464	996	986	1511

3.f. táblázat: <i>Tolerancia, mások tisztelete</i>				
	1982	1991	1999	2008
Nem említette	69,26%	38,25%	33,47%	29,19%
Említette	30,74%	61,75%	66,53%	70,81%
Összesen	1464	996	986	1511

3.g. táblázat: <i>Takarékosság</i>				
	1982	1991	1999	2008
Nem említette	67,28%	50,50%	60,45%	50,89%
Említette	32,72%	49,50	39,55%	49,11%
Total	1464	996	986	1511

3.h. táblázat: <i>Kitartás</i>				
	1982	1991	1999	2008
Nem említette	82,92%	87,55%	69,98%	70,75%
Említette	17,08%	12,45%	30,02%	29,25%
Összesen	1464	996	986	1511

3.i. táblázat: <i>Vallásos hit</i>				
	1982	1991	1999	2008
Nem említette	92,14%	76,31%	82,96%	78,62%
Említette	7,86%	23,69%	17,04%	21,38%
Összesen	1464	996	986	1511

3.j. táblázat: <i>Önzetlenség</i>				
	1982	1991	1999	2008
Nem említette	85,93%	74,20%	76,98%	65,72%
Említette	14,07%	25,80%	23,02%	34,28%
Összesen	1464	996	986	1511

3.k. táblázat: <i>Engedelmesség</i>				
	1982	1991	1999	2008
Nem említette	69,33%	55,22%	70,28%	58,37%
Említette	30,67%	44,78%	29,72%	41,63%
Összesen	1464	996	986	1511

Az R-ben végzett szimuláció kódjai, a kutatási évek szerint.

```
1982:      eredmények=data.frame(átlag=0,szórás=0,se=0)
           for (f118 in 1:1000){
             minta=sample(1:1350,700)
             átlag=mean(as.numeric(data$f118[minta]),na.rm=TRUE)
             szórás=sd(as.numeric(data$f118[minta]),na.rm=TRUE)
             se=sd(as.numeric(data$f118[minta]),na.rm=TRUE)/sqrt(700)
             eredmények=rbind(eredmények,c(átlag,szórás,se))
           }
           eredmények <- eredmények[-1,]
```



```

1991:      eredmények=data.frame(átlag=0,szórás=0,se=0)
      for (f118 in 1:1000){
      minta=sample(1:967,700)
      átlag=mean(as.numeric(data$f118[minta]),na.rm=TRUE)
      szórás=sd(as.numeric(data$f118[minta]),na.rm=TRUE)
      se=sd(as.numeric(data$f118[minta]),na.rm=TRUE)/sqrt(700)
      eredmények=rbind(eredmények,c(átlag,szórás,se))
      }
      eredmények <- eredmények[-1,]

1999:      eredmények=data.frame(átlag=0,szórás=0,se=0)
      for (f118 in 1:1000){
      minta=sample(1:941,700)
      átlag=mean(as.numeric(data$f118[minta]),na.rm=TRUE)
      szórás=sd(as.numeric(data$f118[minta]),na.rm=TRUE)
      se=sd(as.numeric(data$f118[minta]),na.rm=TRUE)/sqrt(700)
      eredmények=rbind(eredmények,c(átlag,szórás,se))
      }
      eredmények <- eredmények[-1,]

2008:      eredmények=data.frame(átlag=0,szórás=0,se=0)
      for (v240 in 1:1000){
      minta=sample(1:1471,700)
      átlag=mean(as.numeric(data$v240[minta]),na.rm=TRUE)
      szórás=sd(as.numeric(data$v240[minta]),na.rm=TRUE)
      se=sd(as.numeric(data$v240[minta]),na.rm=TRUE)/sqrt(700)
      eredmények=rbind(eredmények,c(átlag,szórás,se))
      }
      eredmények <- eredmények[-1,]

```

Nyilatkozat a műhelymunka / szakdolgozat szerzőség szabályainak betartásáról

Alulírott..... (Netpun kód:.....) jelen nyilatkozat aláírásával kijelentem, hogy a című műhelymunkámat

magam készítettem, azt sem más műhelymunka kurzusra, sem szakdolgozatként, sem ezen, sem más egyetemen és szakon, sem én sem más be nem adta értékelésre.

Mindezek alapján jelen dolgozat önálló munkám, annak elkészítésekor betartottam a szerzői jogról szóló 1999. LXXVI törvény szabályait, valamint az egyetem által előírt, a dolgozat készítésére vonatkozó szabályokat, különösen a hivatkozások és idézések tekintetében.

Fentiekén kívül kijelentem, hogy az önállóságra vonatkozóan, a dolgozat készítése közben konzulensem nem tévesztettem meg.

Piliscsaba, 2011.

.....

név: